

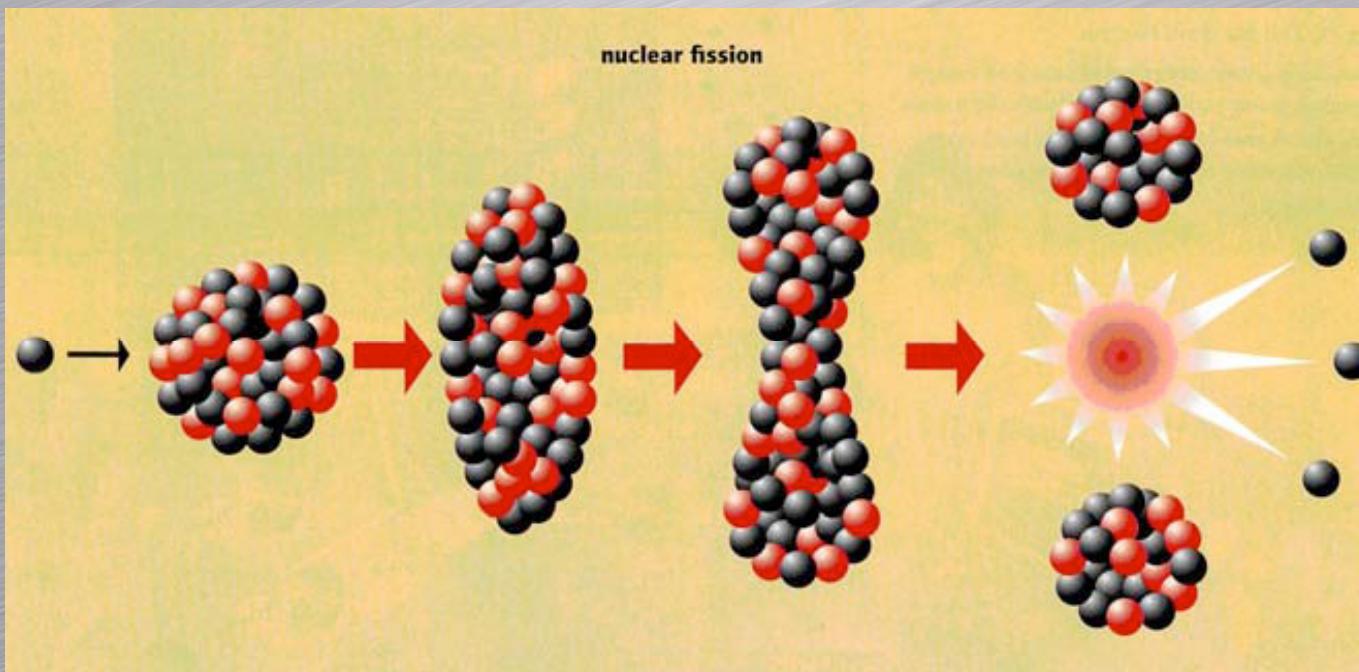
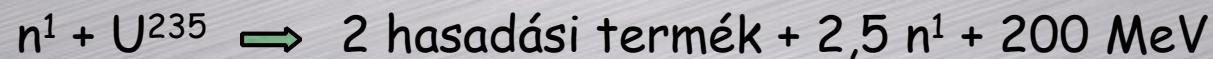
Kurkászó neutronok, avagy hogyan látjuk az atomok mozgását

Faragó Béla
Institut Laue Langevin,
Grenoble

Szucsán András
fizikatanárom emlékére
1935 -2013

Hogyan keletkeznek neutronok....

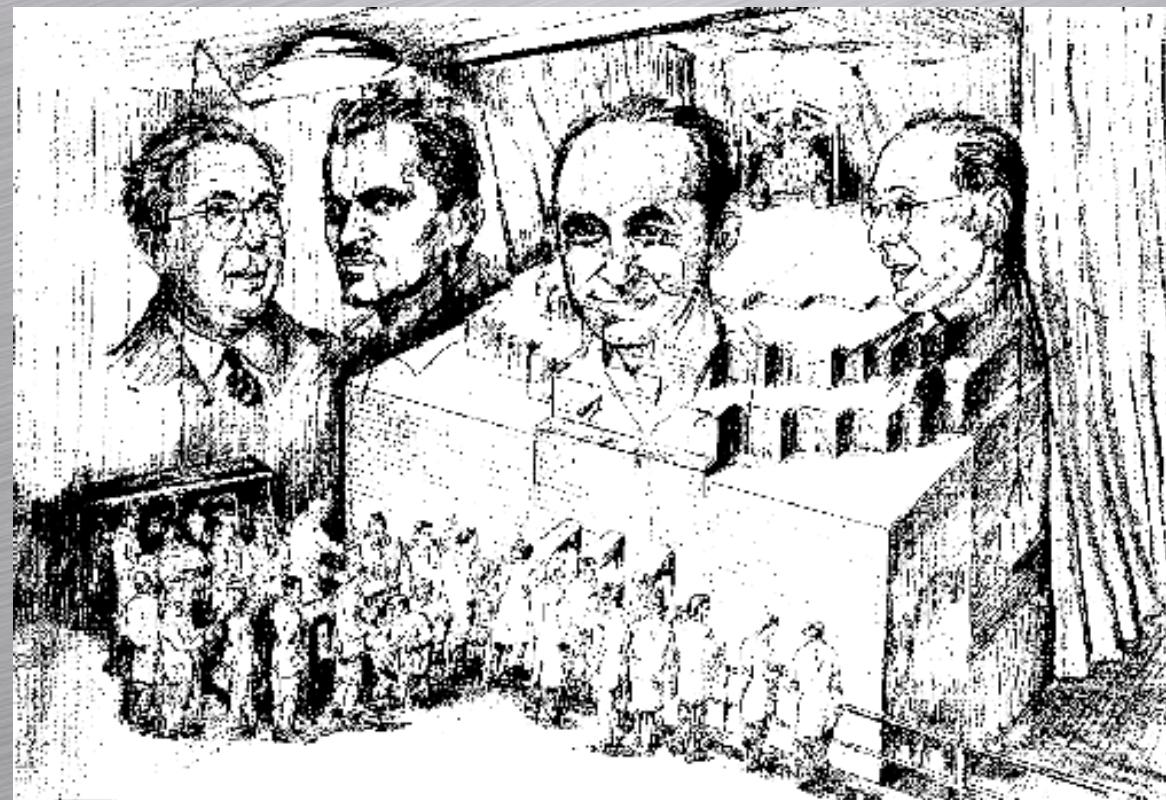
Példa: 60 MW kutató reaktor

$$\frac{60 \times 10^6 \text{ Watt}}{200 \text{ MeV/hasadás}} = 2 \times 10^{18} \text{ hasadás/másodperc}$$

5×10^{18} neutron/sec generálódik a teljes reaktor-térfogatban

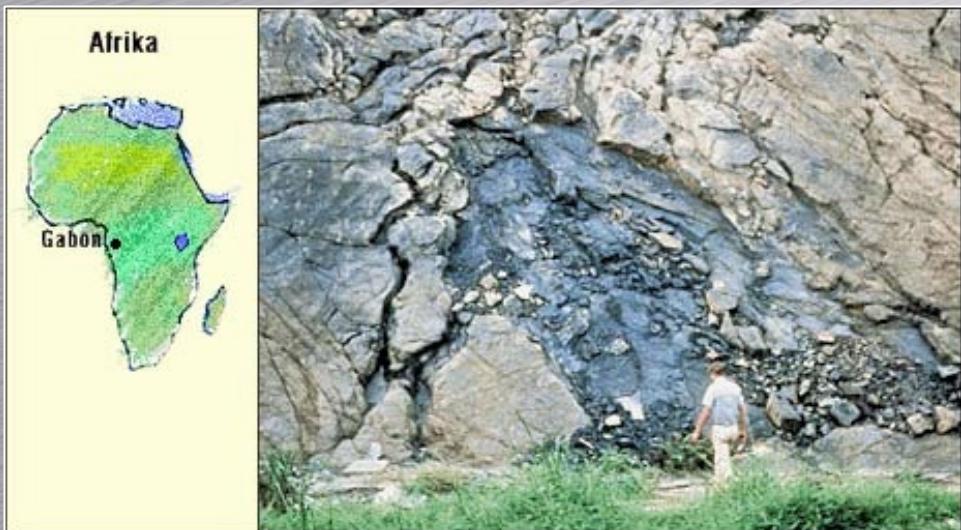
1942 december 2. Az első tartós láncreakció Chicago

Szilárd Compton Fermi Wigner

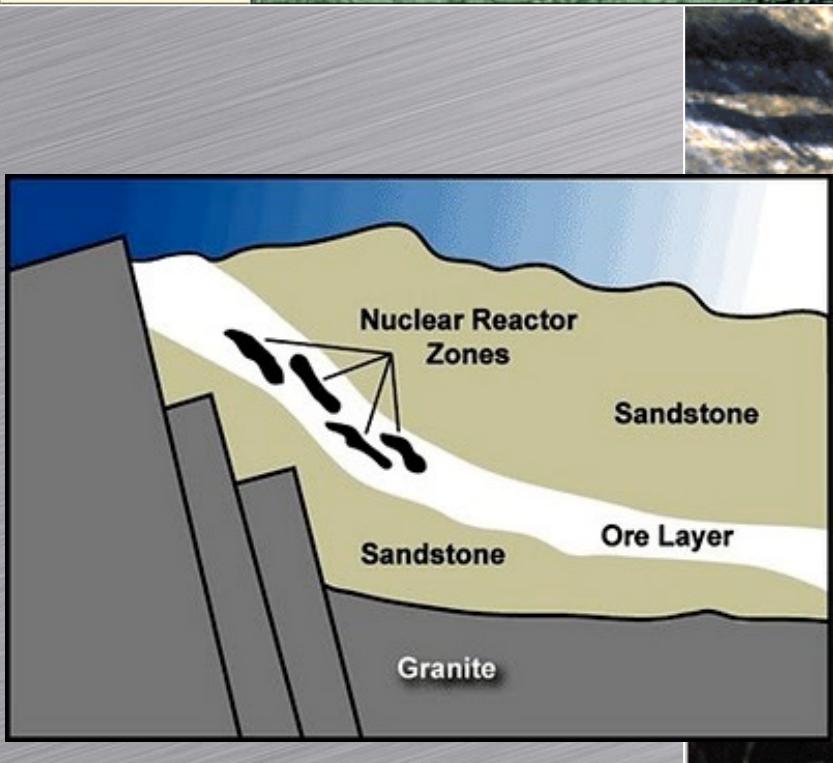
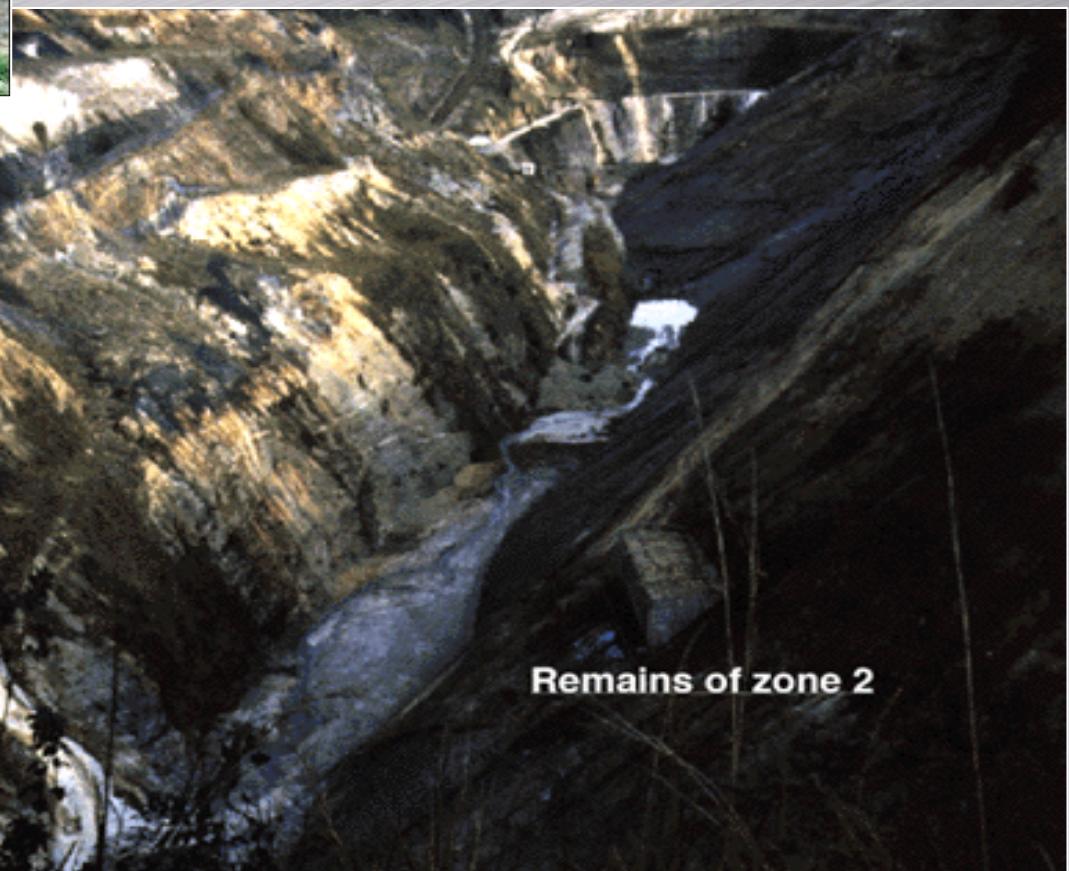
Faragó Béla: Kurkászó neutronok, avagy hogyan látjuk az atomok mozgását

Az Oklo-jelenség (Gabon): természetes atomreaktor

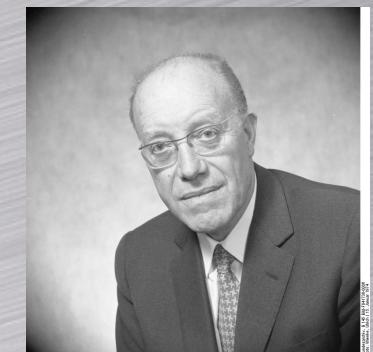
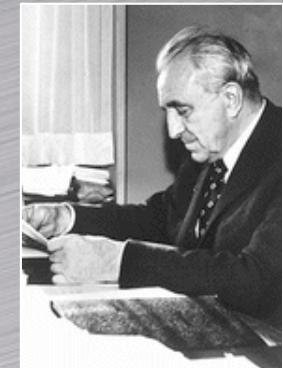
1972-ben nyilvánosságra hozott tények:
helyenként: $1,5 \times 10^{21} \text{ n/cm}^2$ (ILL 10^{15} !)
.... 1800 millió évvel ezelőtt

Forrás:
IEAE INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON THE OKLO PHENOMENON
LIBREVILLE, GABON, JUNE 1975

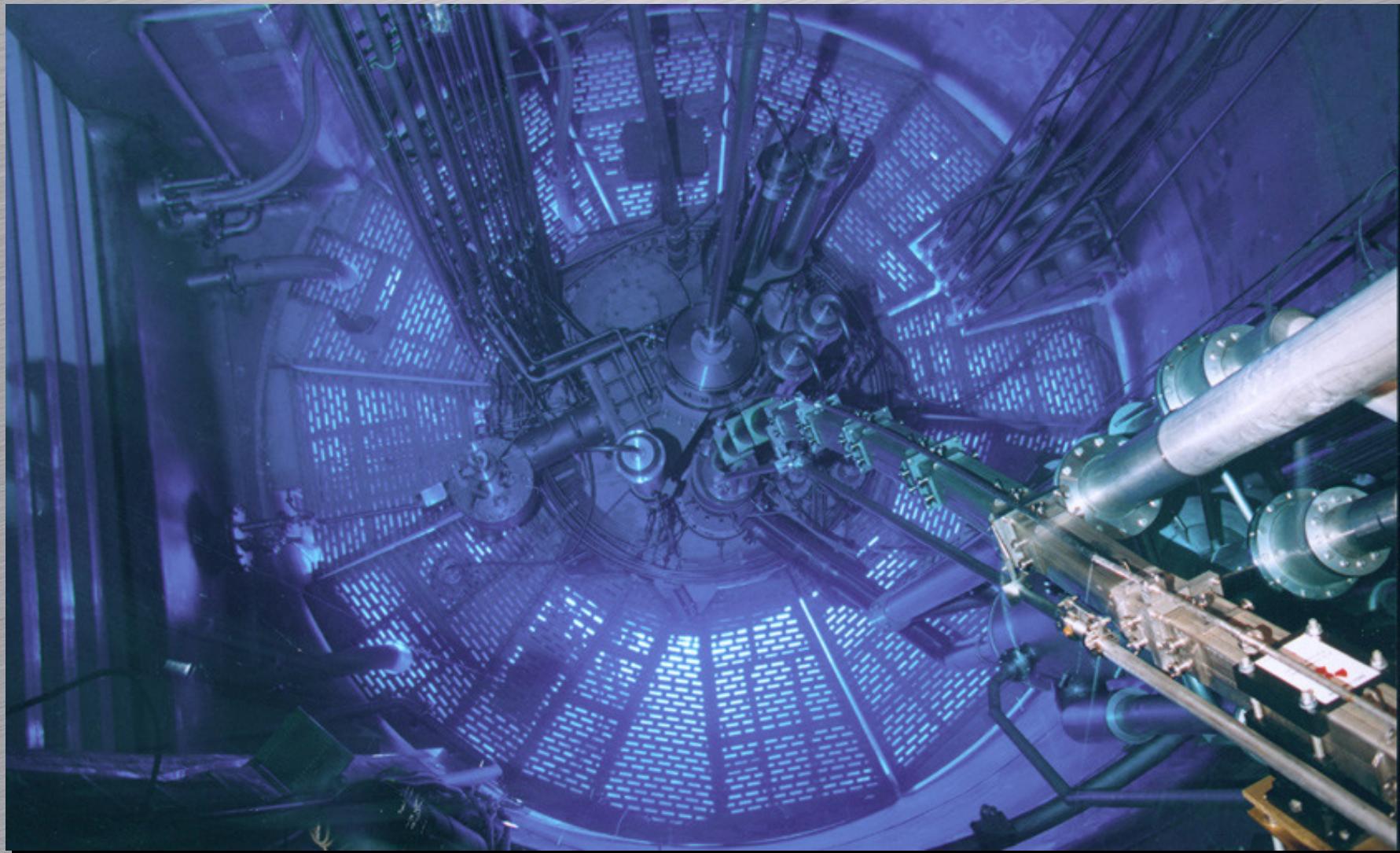
Az ILL alapítása

- Az ötlet 1964-ben lett javasolva
- A laboratoriumot 1967 alapították, költségvetési alapból
Franciaország és Németország
 - Luis Neél és Heinz Maier-Leibnitz
- Reaktor kritikus 1971-ben
első kísérletek 1972 - 58 MW
- "Tulajdonosok" Németország + Franciaország,
majd Nagy-Britannia 1973-tól
- Tudományos partnerek:
Spanyolország 1987
Svájc 1988
Ausztria 1990
Oroszország 1996
Olaszország 1997
Csehország 1999 **Svédország 2005** **Szlovákia 2005** **Magyarország 2006...**

Faragó Béla: Kurkászó neutronok, avagy hogyan látjuk az atomok mozgását

Faragó Béla: Kurkászó neutronok, avagy hogyan látjuk az atomok mozgását

A neutron

UNIVERS

CARTE D'IDENTITÉ

Nom : Neutron

Né le : Big Bang +10⁻⁵s

Taille : 10⁻¹⁵m

Masse : 1.675 x 10⁻²⁷kg

Signes particuliers:

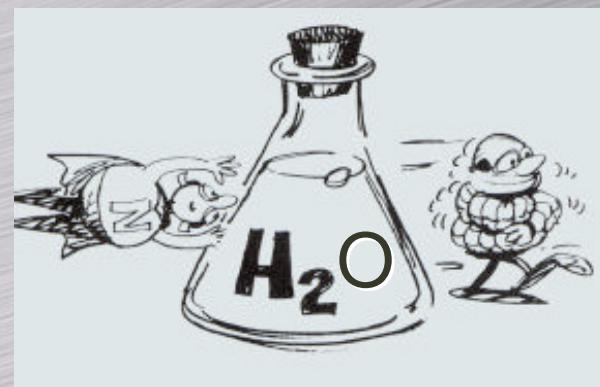
- onde et particule
- spin 1/2
- moment dipolaire électrique nul (?)
- moment dipolaire magnétique -1.913 magnétон nucléaire
- immortel dans le noyau des atomes mais morte si non lié

Domicile : étoiles et noyau des atomes <<<<<<<

Profession : particule constitutive de la matière

A szabad neutron élettartama ~ 700 sec
 bomlás: \Rightarrow proton, elektron és antineutrino

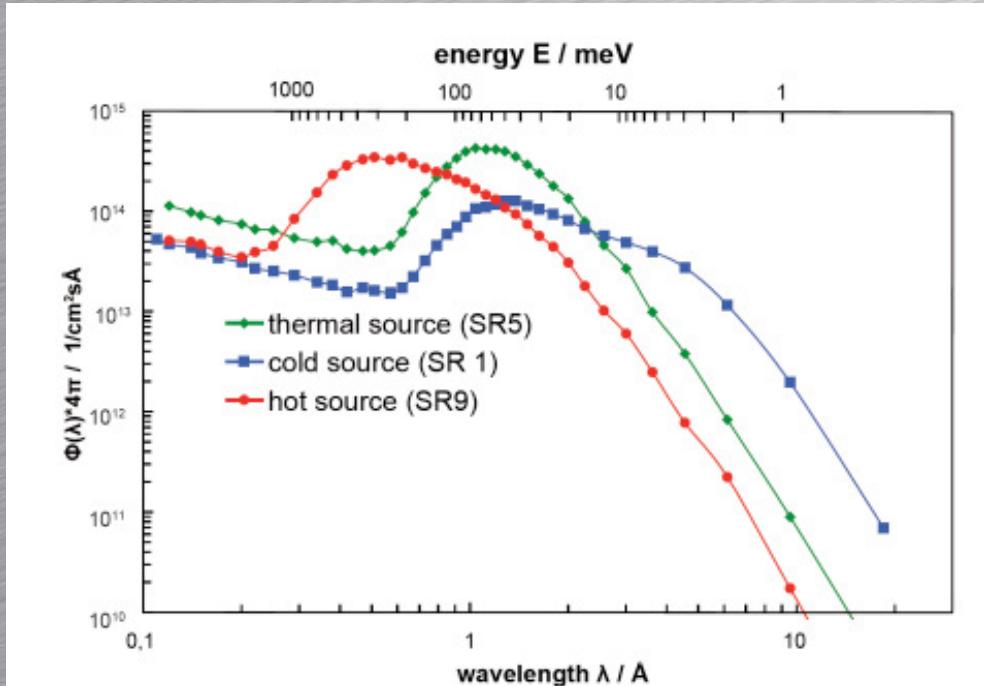

A hűtővíz a neutront is lelassítja.....
 Sok-sok rugalmatlan ütközéssel

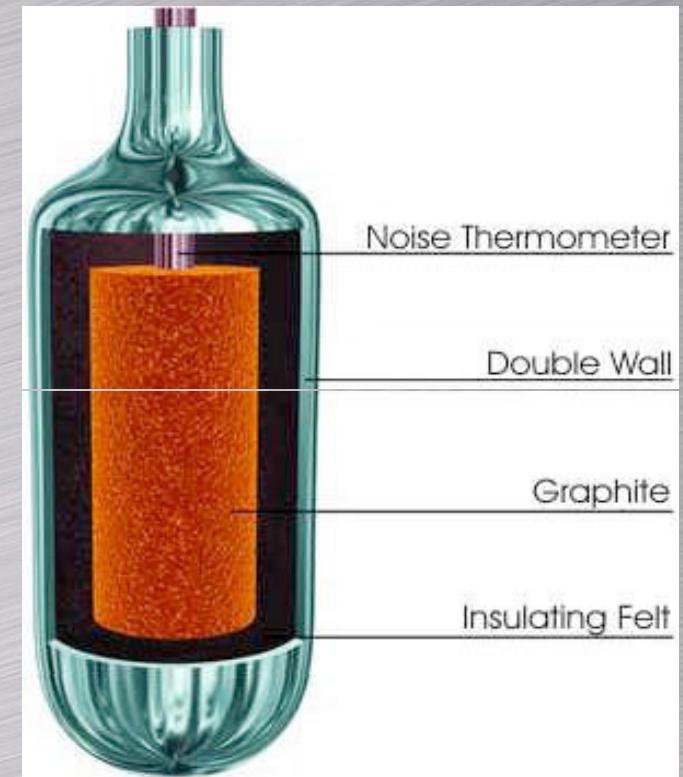
$$E = \frac{1}{2}mv^2 \quad P = mv = h/\lambda$$

$$\text{MeV} \Leftrightarrow 25.2 \text{ meV (20°C)} \Leftrightarrow 1.8 \text{ Å} \Leftrightarrow 2198 \text{ m/s}$$

Mért neutron-spektrum (FRM-II München)

Hideg forrás
20 K (D_2)

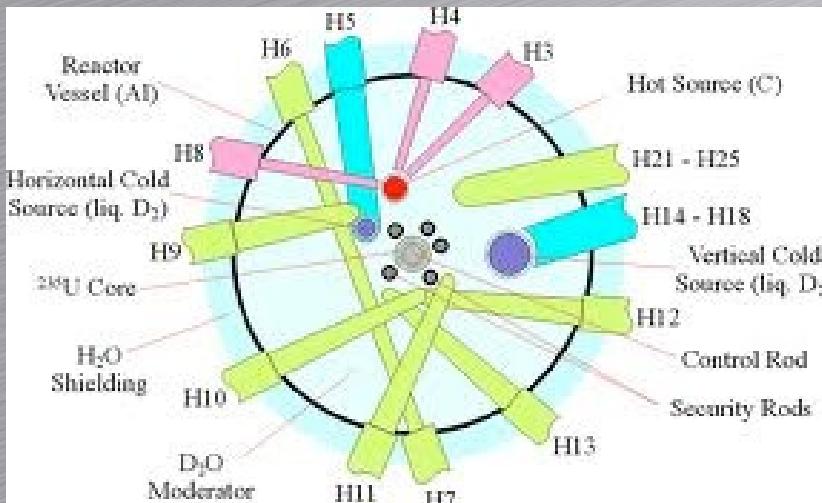

Meleg forrás
2000 K (grafit)

Reaktor dupla héj

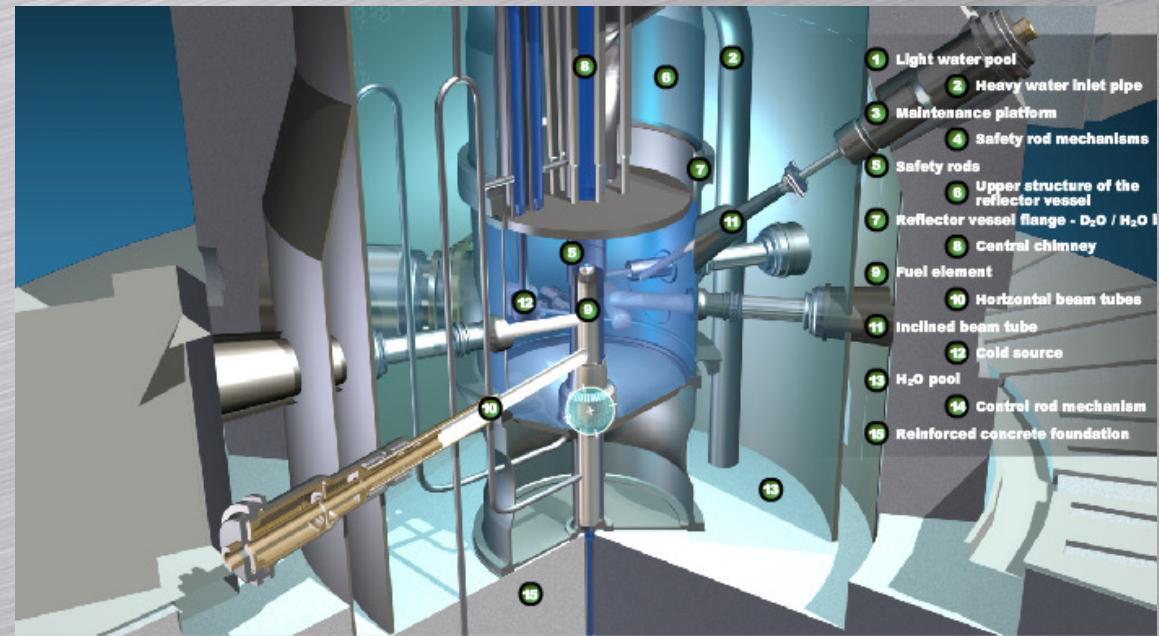

neutron-nyalábk

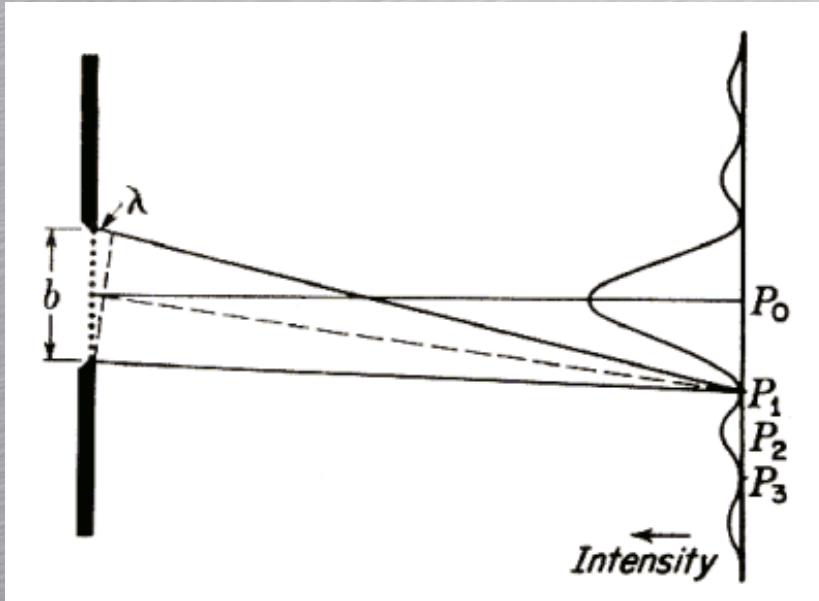
Faragó Béla: Kurkászó neutronok, avagy hogyan láttuk az atomok mozgását

Reaktor aktív zóna

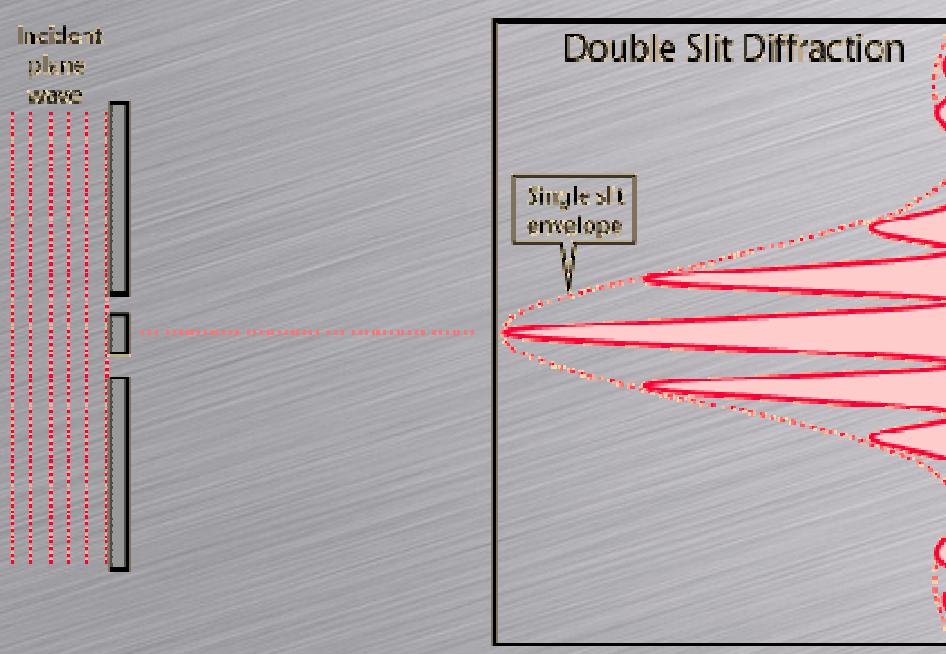
Fűtőelem 8,6 kg U²³⁵

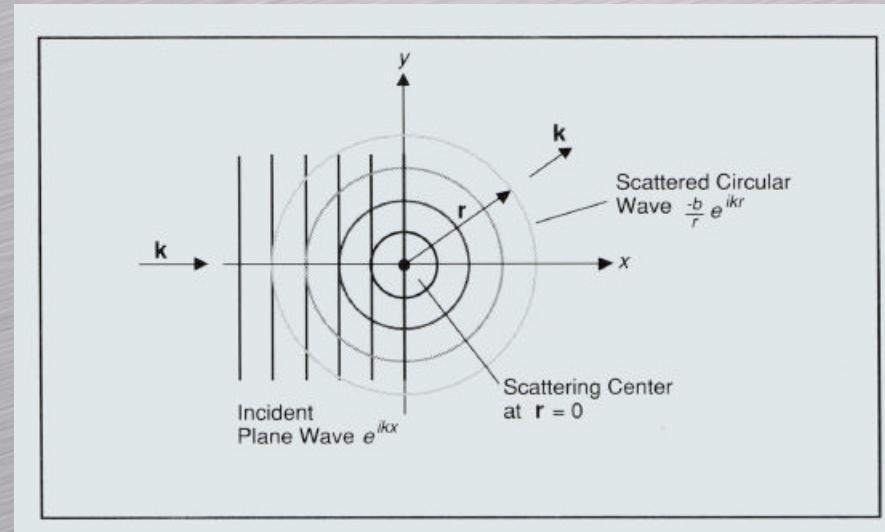
Fényelhajlás

A neutronnak is van hullámtermészete

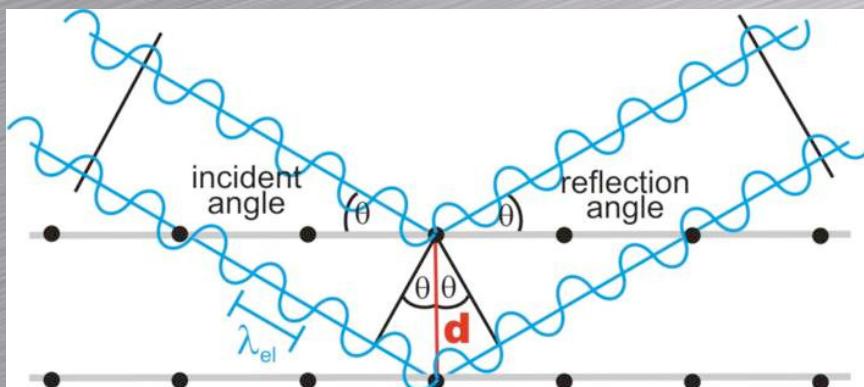

“Csak a kezemet figyeljék, mert csalok”
A Fourier-transzformaciót most nem
ismertetjük..... vagy mégis?

Az atommag olyan kicsi, hogy a neutron a teljes térszögbe szóródik.

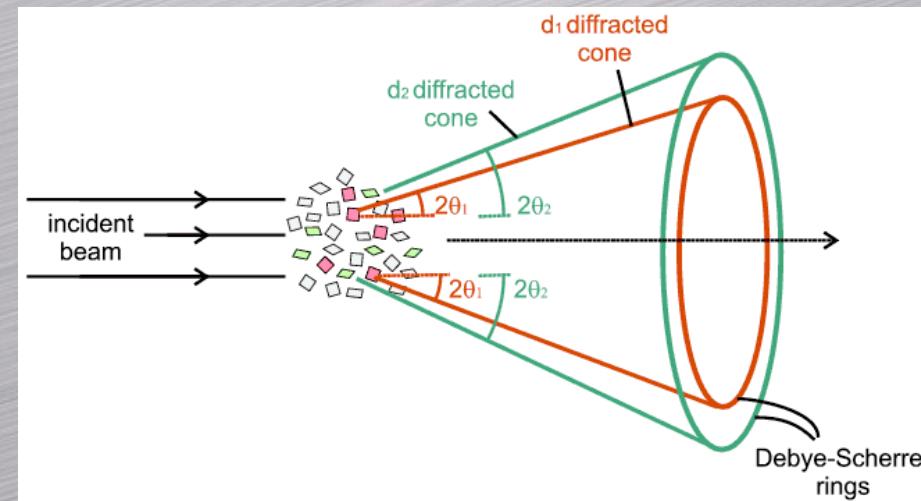
Egy kristályban adott hullámhosszú neutron csak bizonyos irányokba tud szóródni.

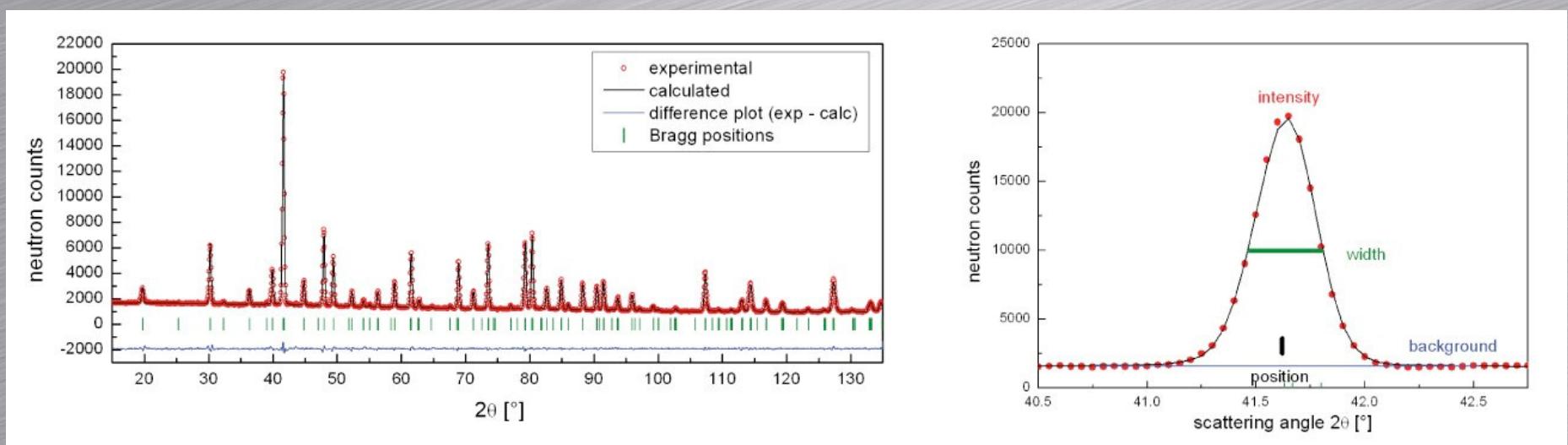
Bragg-törvény
 (2014 a krisztallográfia éve!)

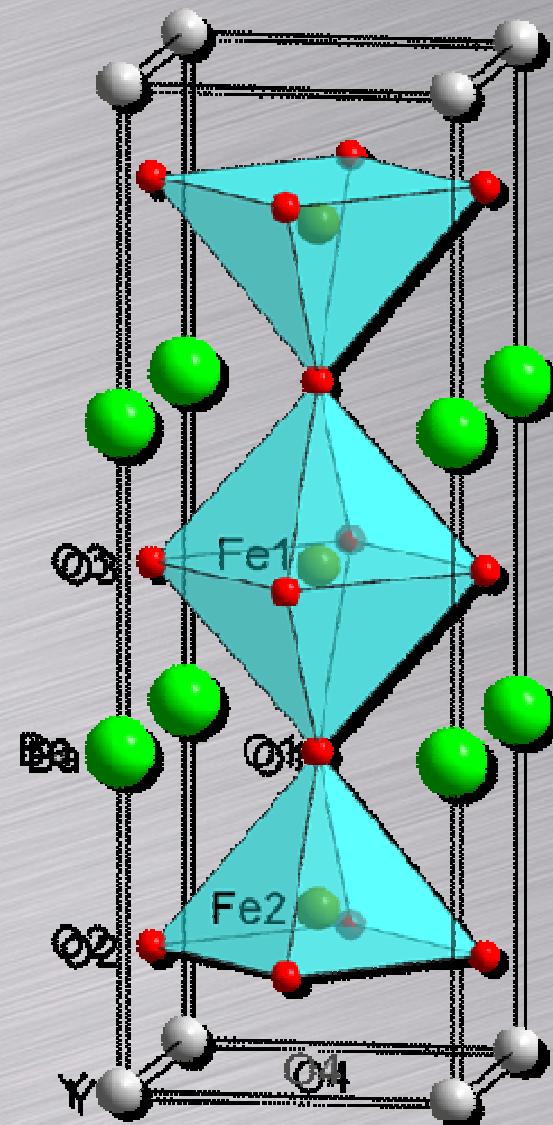
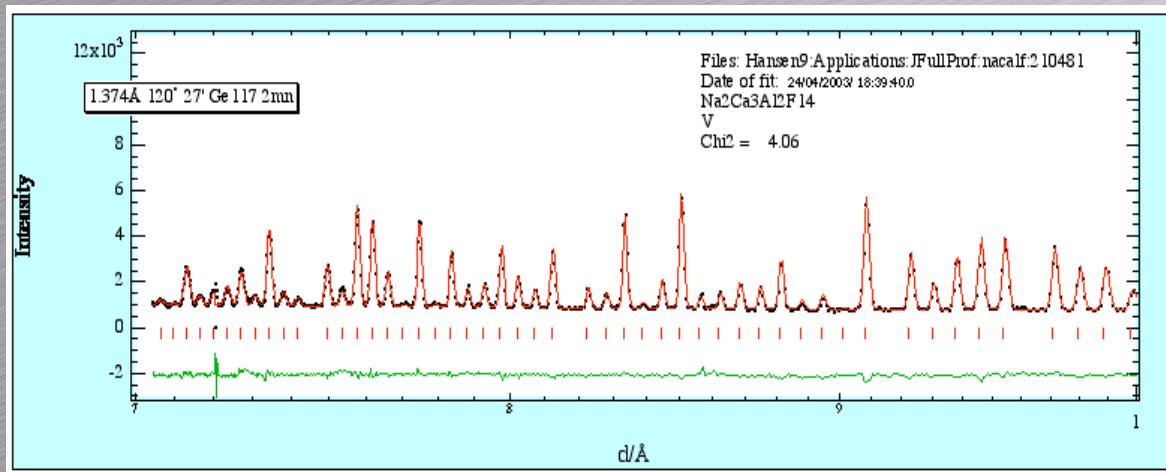
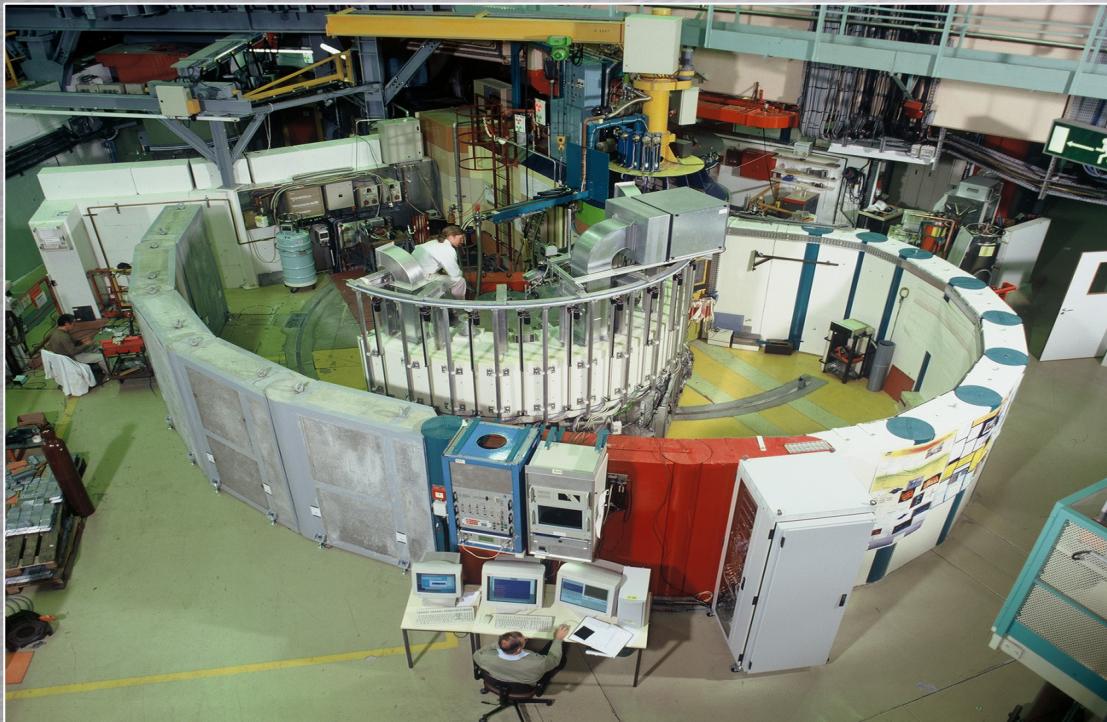
$$2d \sin(\Theta) = n\lambda$$

Por-diffrakció => csak a jól orientált szemcsék szórnak

vagy a szórási szög függvényében

Faragó Béla: Kurkászó neutronok, avagy hogyan látjuk az atomok mozgását

Na és a röntgen-sugárzás?

Brightness & Fluxes for Neutron & X-Ray Sources

	<i>Brightness</i> ($s^{-1} m^{-2} ster^{-1}$)	<i>dE/E</i> (%)	<i>Divergence</i> (mrad 2)	<i>Flux</i> ($s^{-1} m^{-2}$)
Neutrons	10^{15}	2	10×10	10^{11}
Rotating Anode	10^{16}	3	0.5×10	5×10^{10}
Bending Magnet	10^{24}	0.01	0.1×5	5×10^{17}
Wiggler	10^{26}	0.01	0.1×1	10^{19}
Undulator (APS)	10^{33}	0.01	0.01×0.1	10^{24}

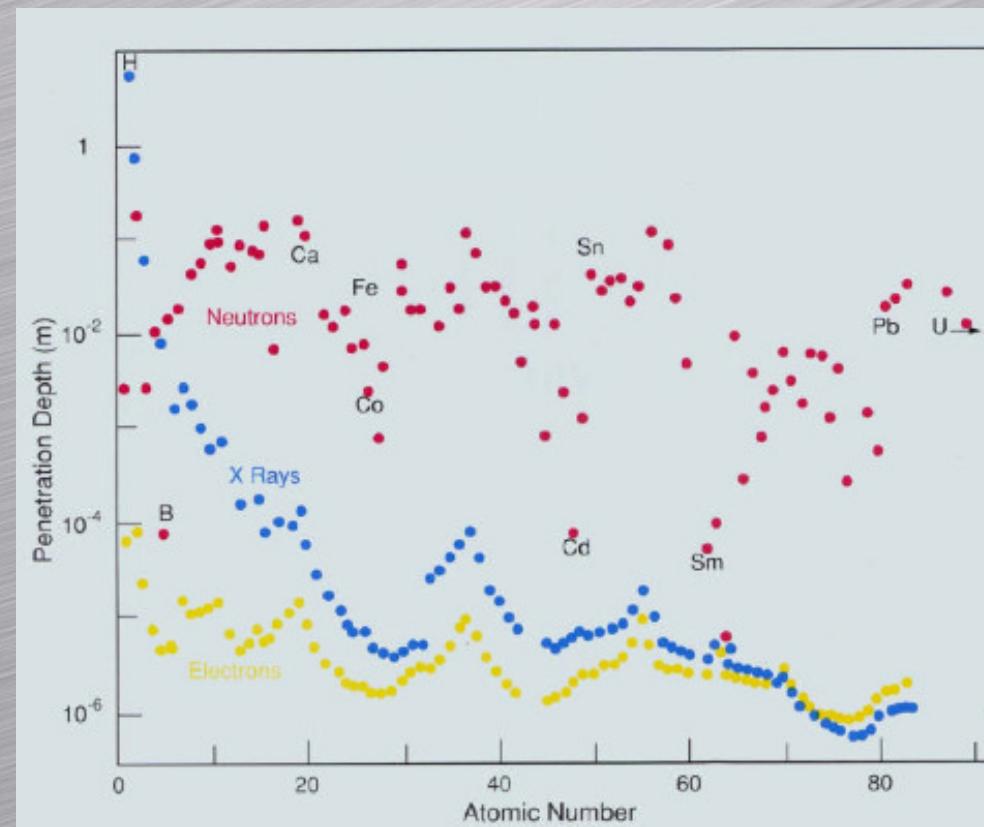
neutron vs röntgen

Tömeg: neutron: $1,675 \times 10^{-27}$ kg, foton: 0
2 Å hullámhosszhoz tartozó energia:
neutron: **20,6 meV**, foton: **6,25 keV**
249 Kelvin vs **75 000 000 Kelvin**

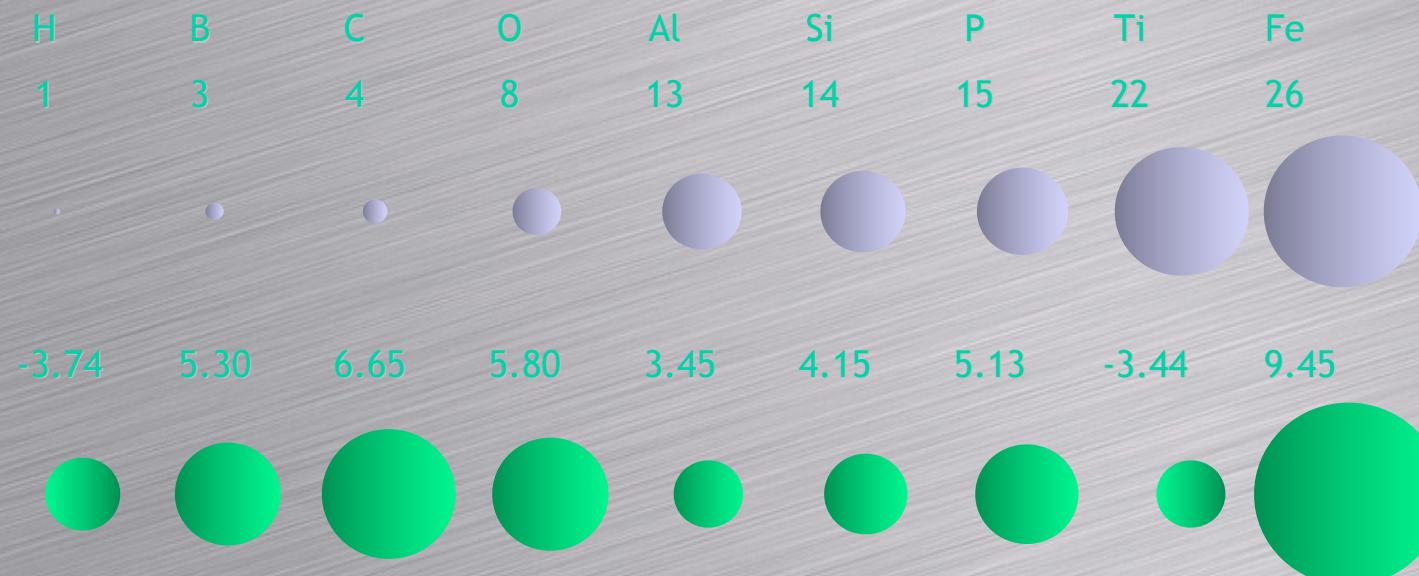
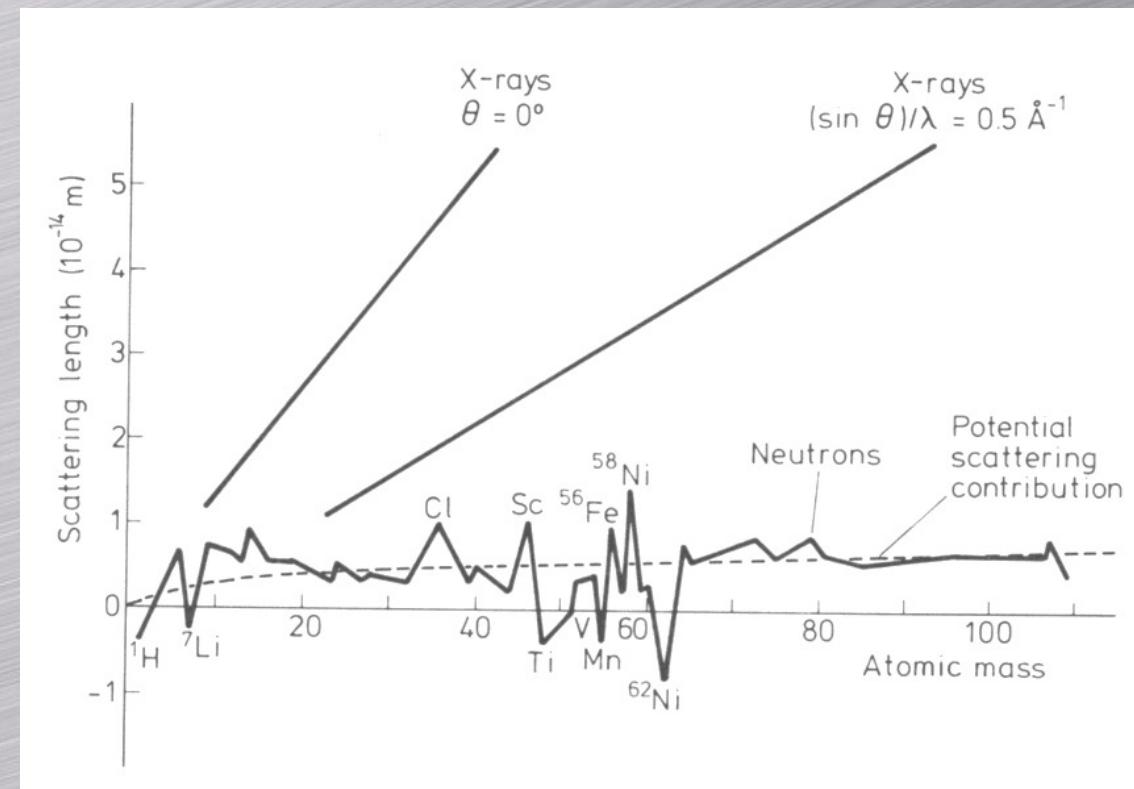
A termikus jelenségeket jobb neutronnal mérni!

Egyéb ?

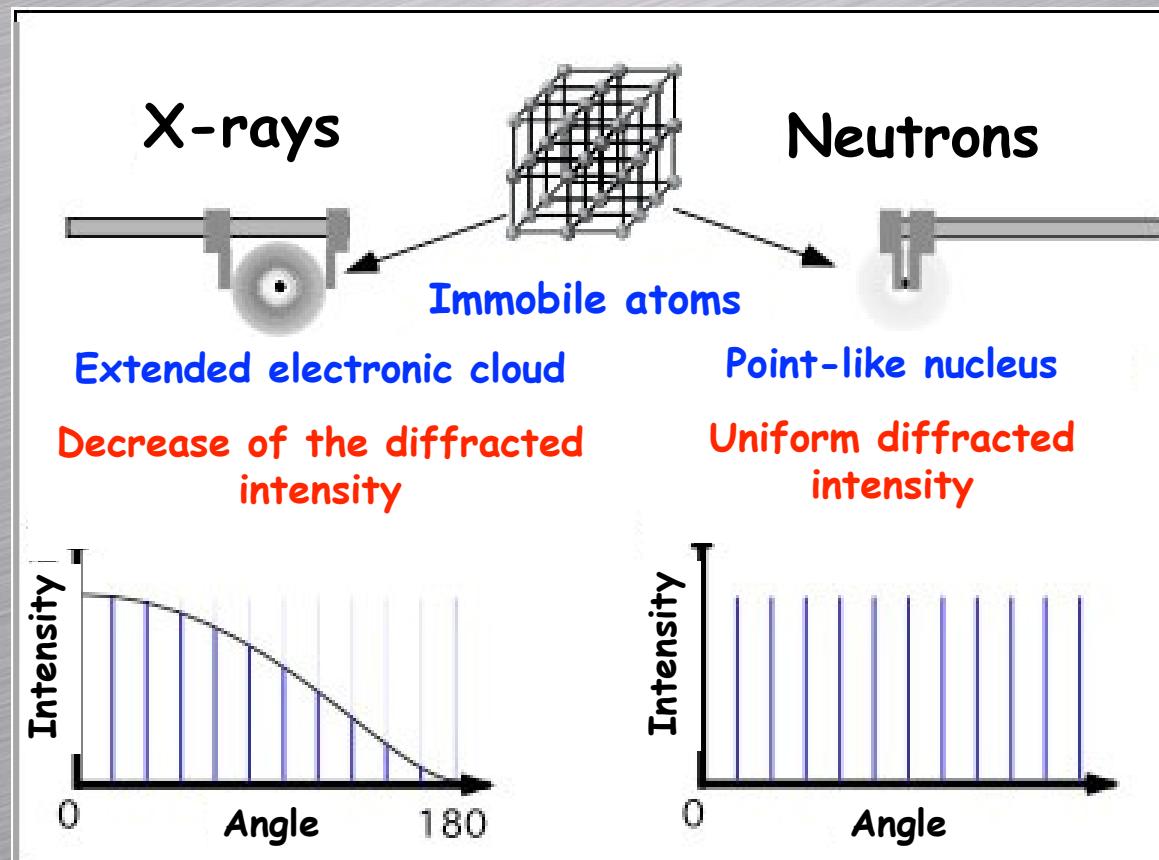
Behatolási mélység összehasonlítása

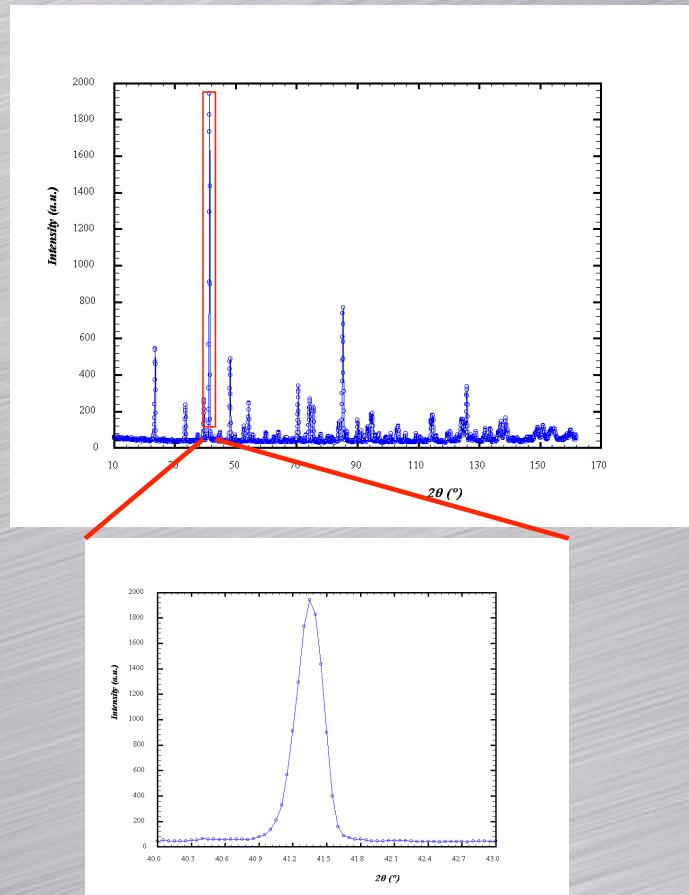
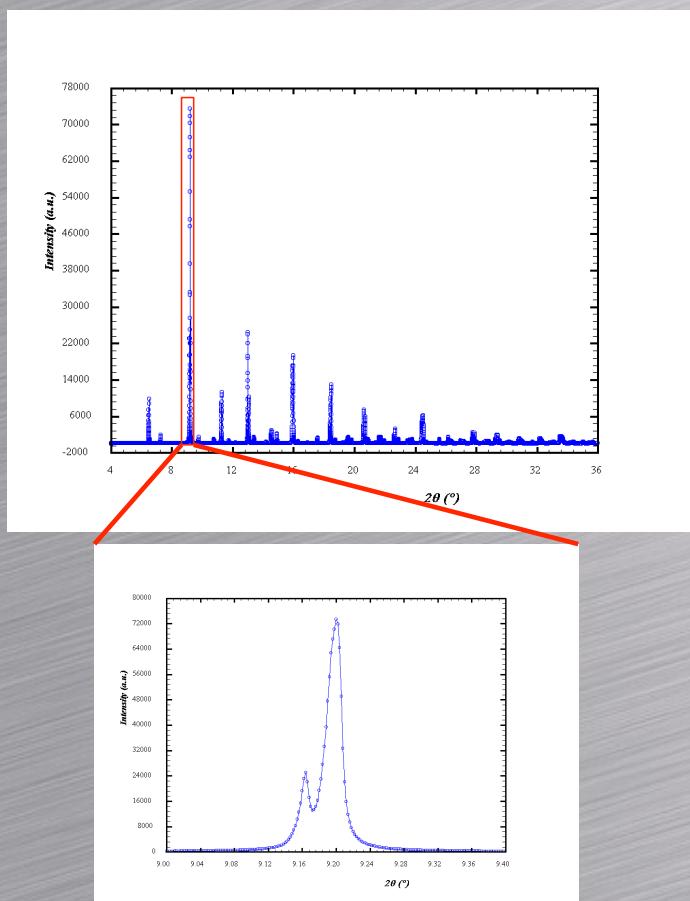
A szórási hossz összehasonlítása

a röntgen az elektron-szerkezetet látja

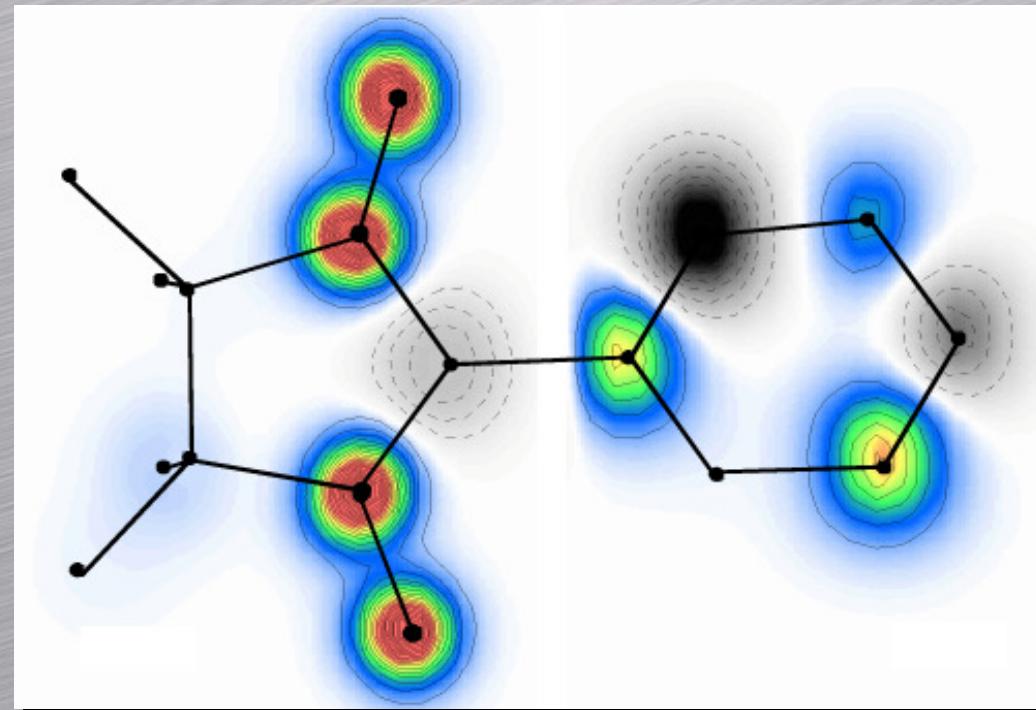

de a felbontás sokkal jobb

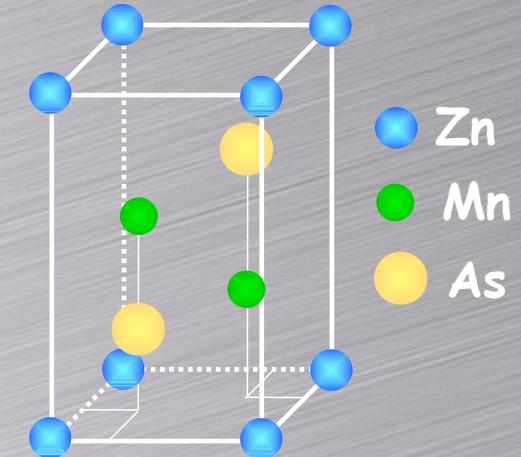
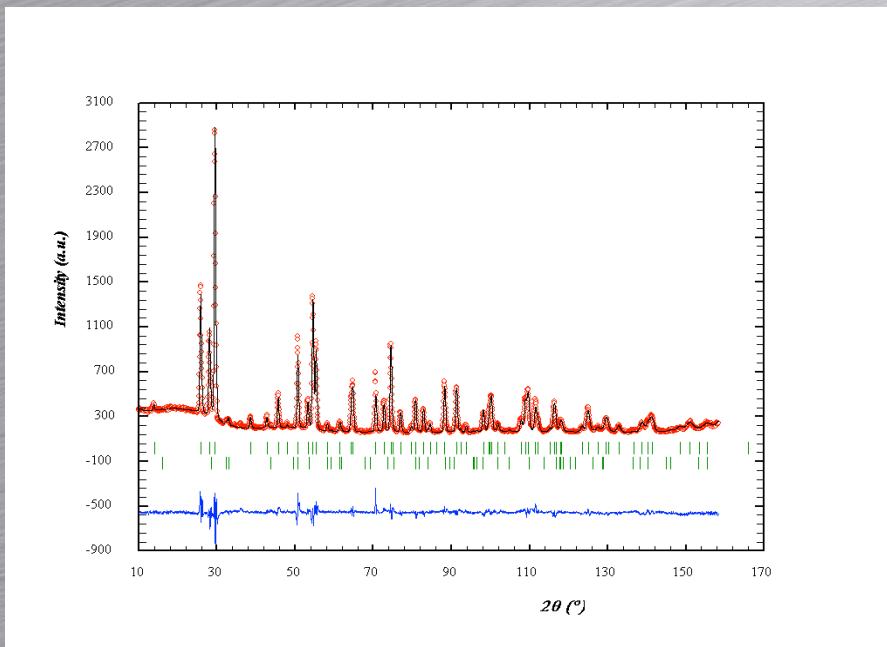
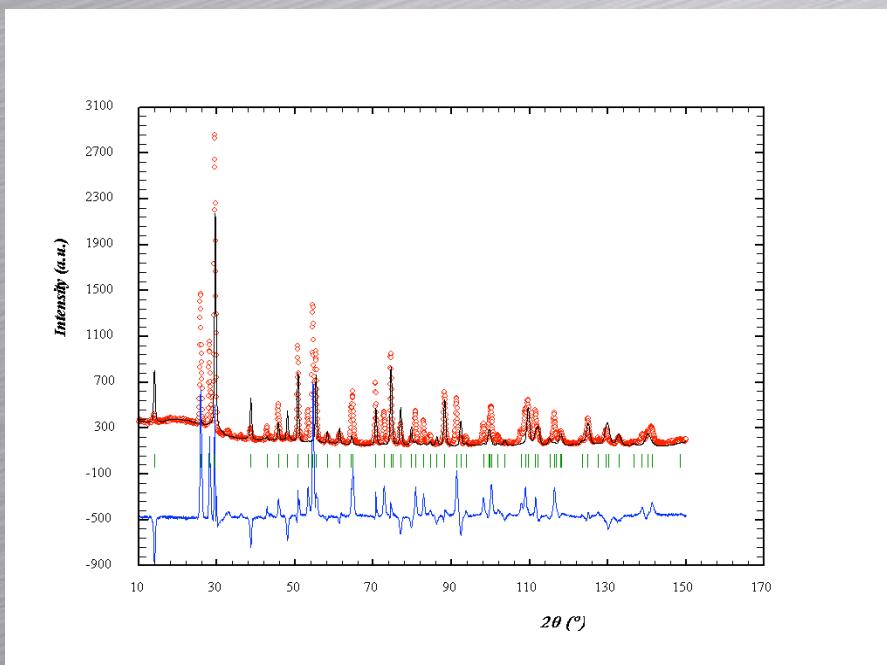
További nagyon fontos előnyök:

- a mágneses szórás hasonlóan erős, mint a nukleáris!
 - a szórási hossz izotóp-függése, pl: H/D !!

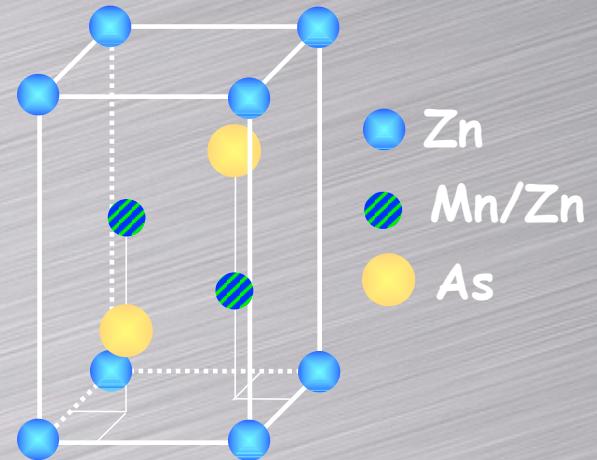
Mágnesezettségi térképek

ZnMn₂As₂

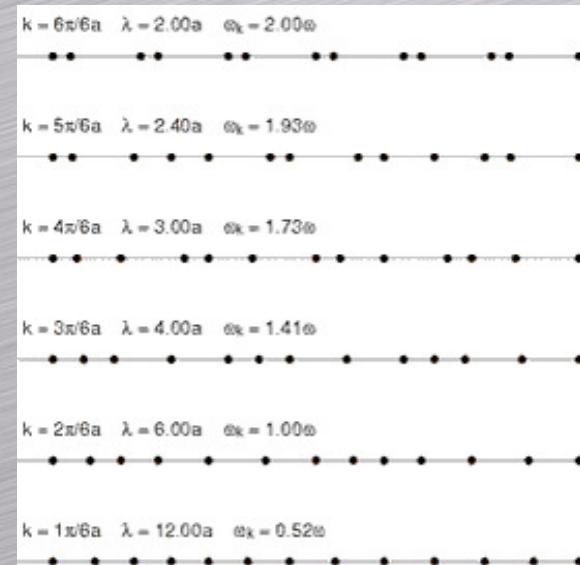
$$b_{\text{Mn}} = -0,373 \times 10^{-12} \text{ cm}$$

$$b_{\text{Zn}} = 0,568 \times 10^{-12} \text{ cm}$$

Na és a mozgás?

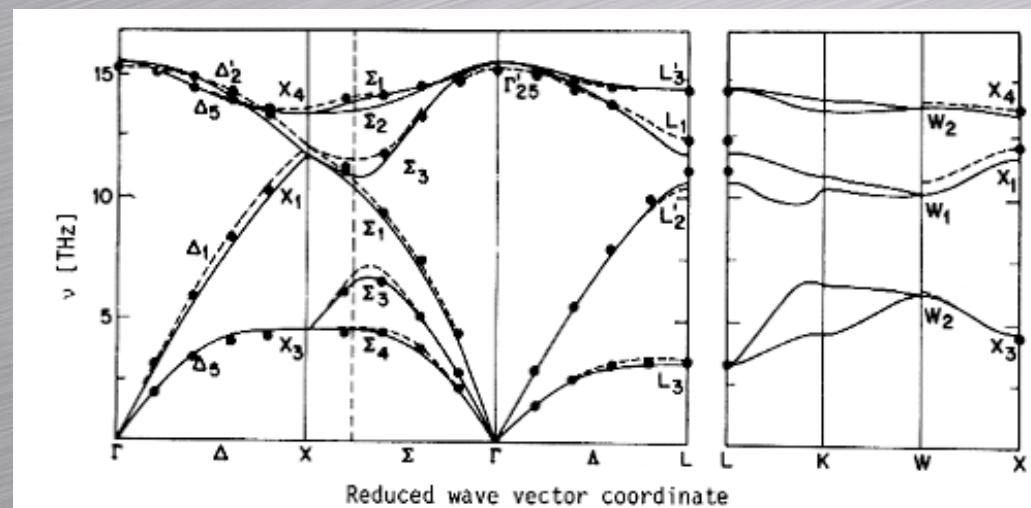
1994 Brokhause, Shull

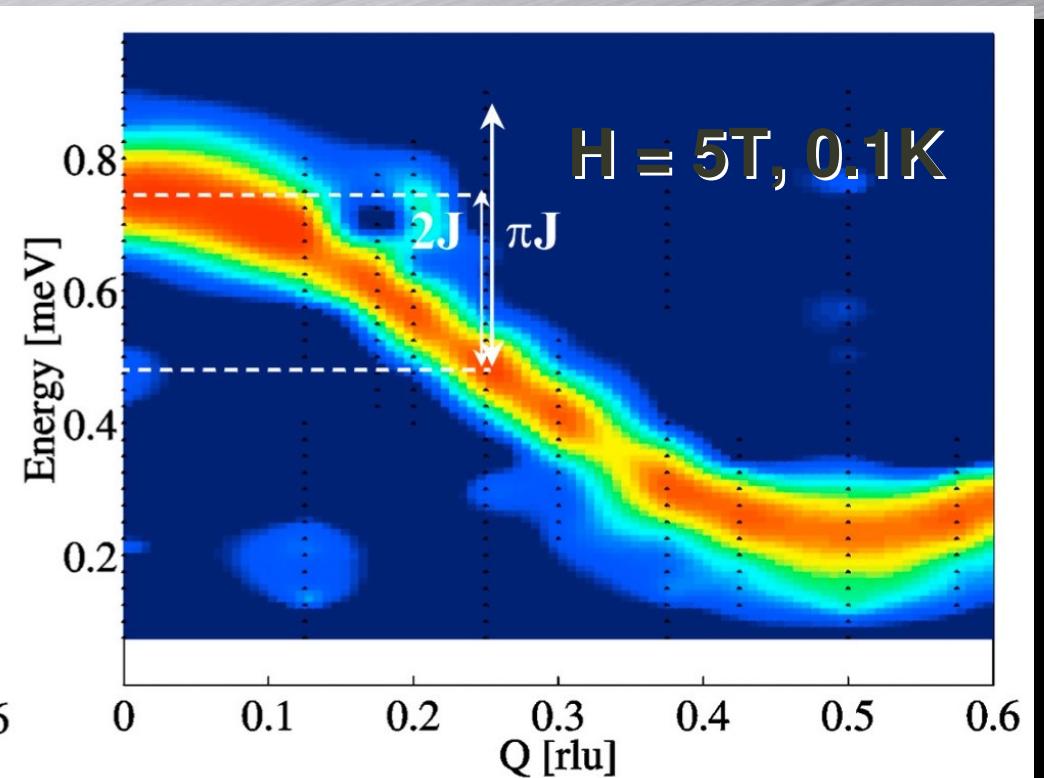
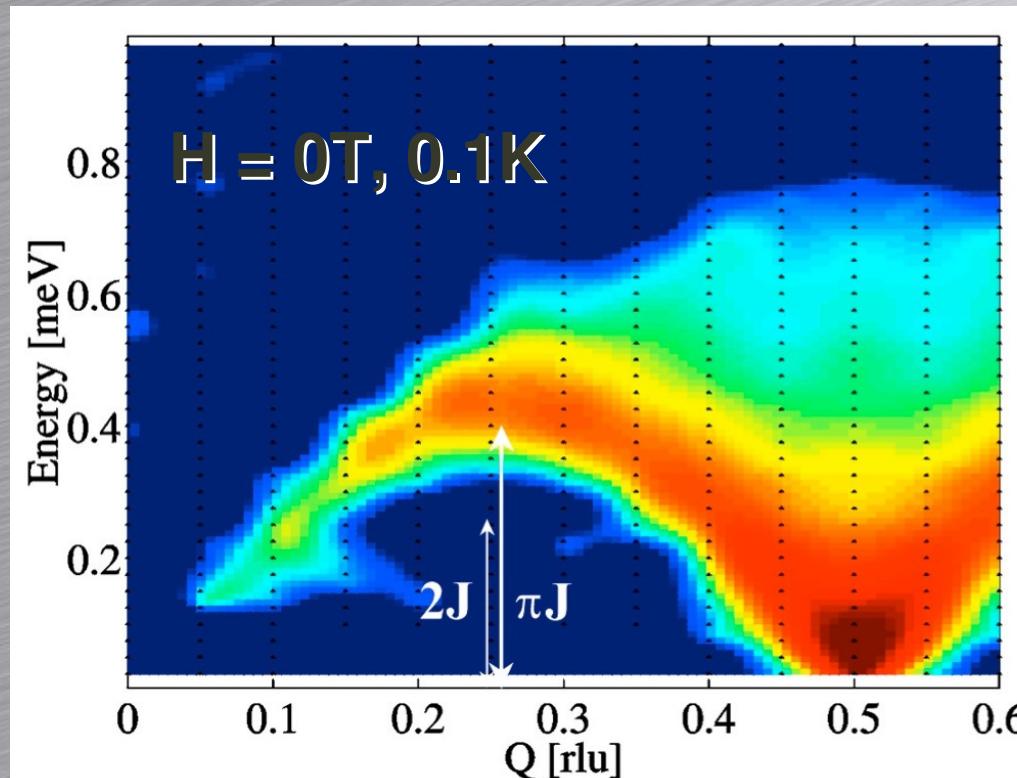
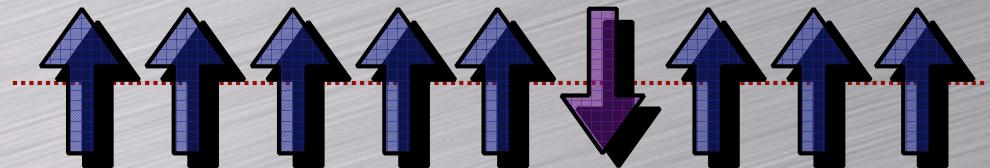
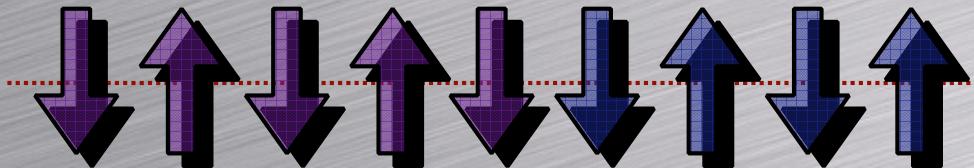
A neutron a mozgó atomokról energiaveszteséggel (vagy nyereséggel) szóródik.

DE csak ha az **energia**- ÉS az **impulzus**-megmaradás is teljesül!

Si

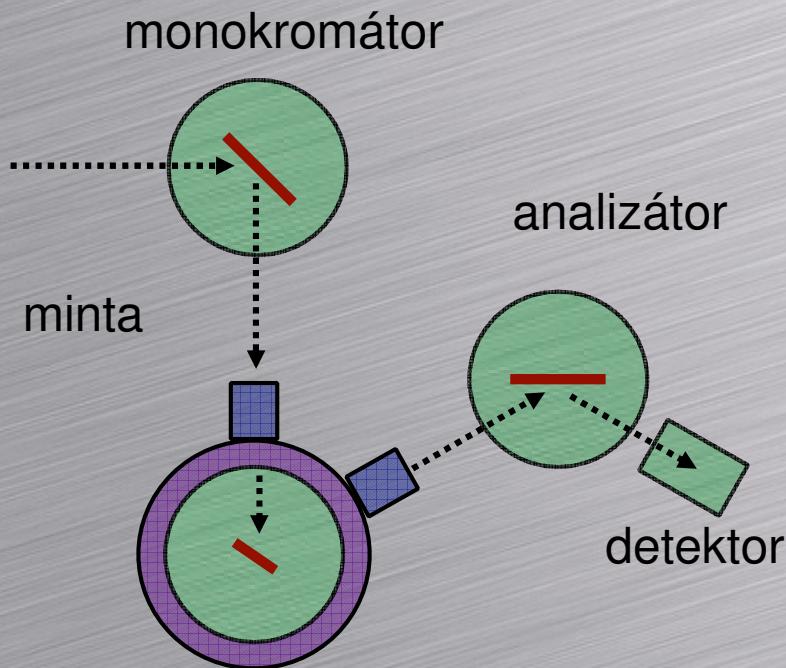

mágneses gerjesztések $\text{CuSO}_4 \cdot 5 \text{D}_2\text{O}$ -ban (IN14)

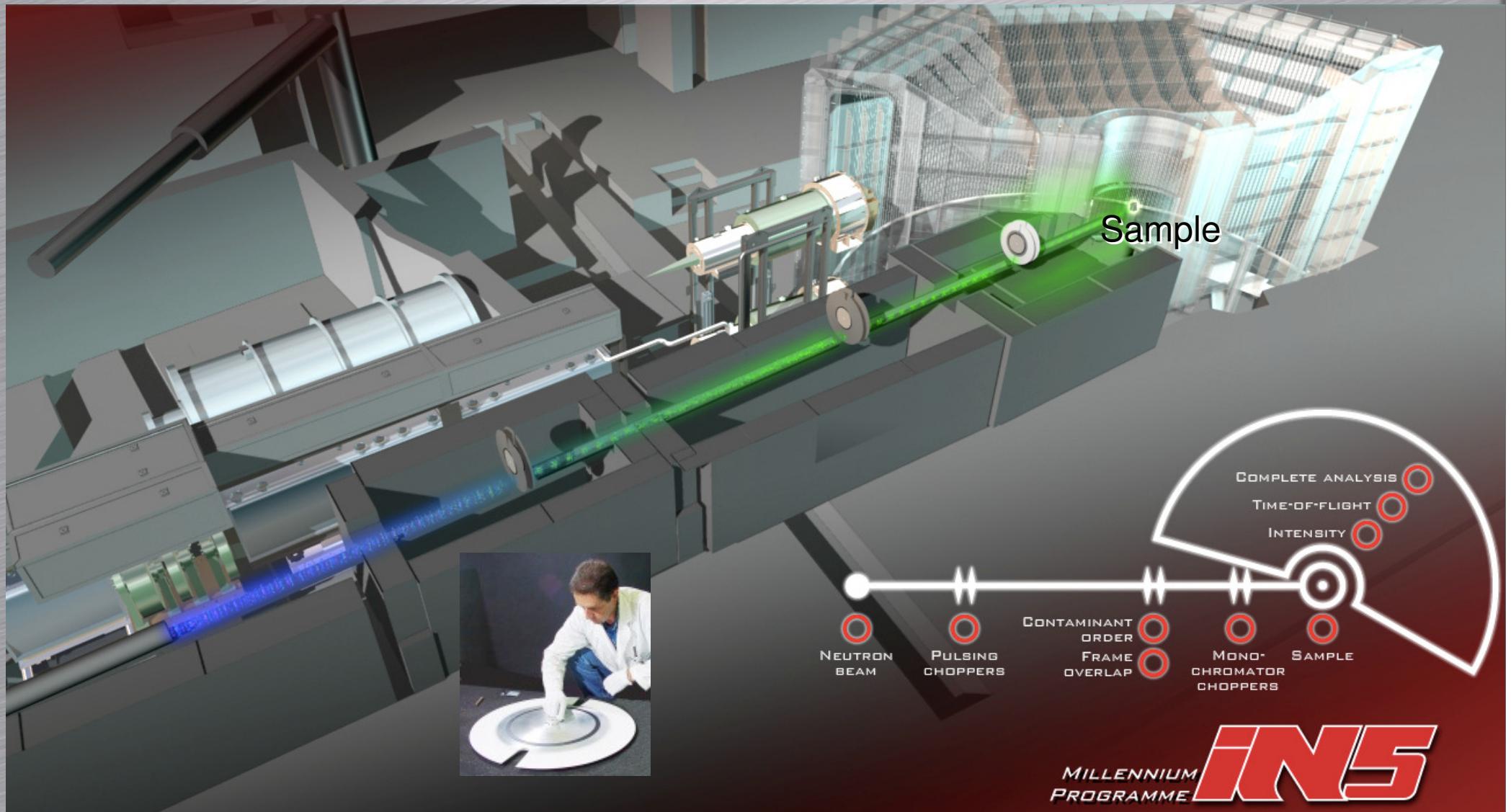

3 tengelyű spektrométer

egyszerre csak egy impulzus-energia pontot mér

Repülési idő spektrométer (IN5)

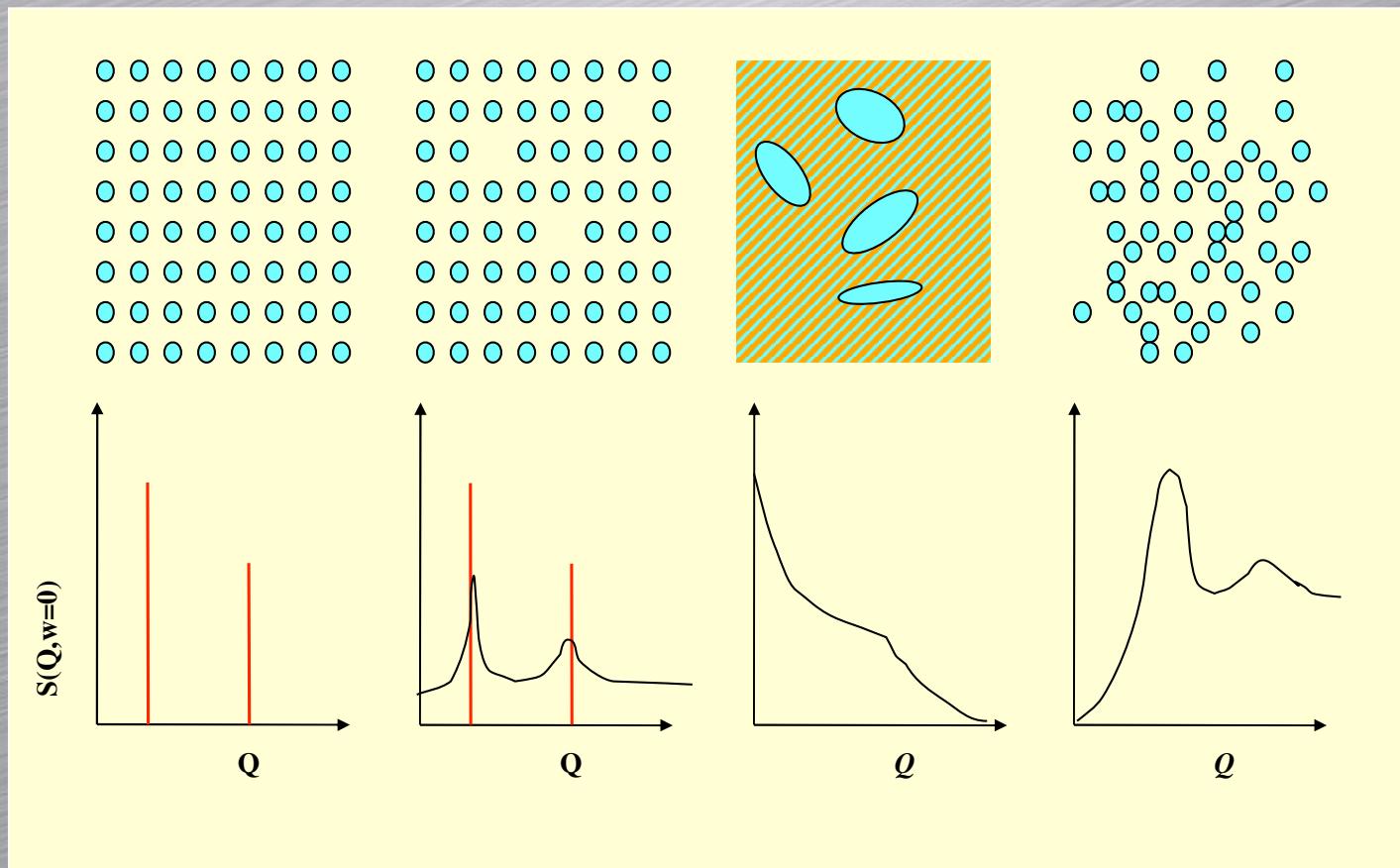

Helyzetérzékeny detektorok

3 m magas

amikor nem annyira rendezett....

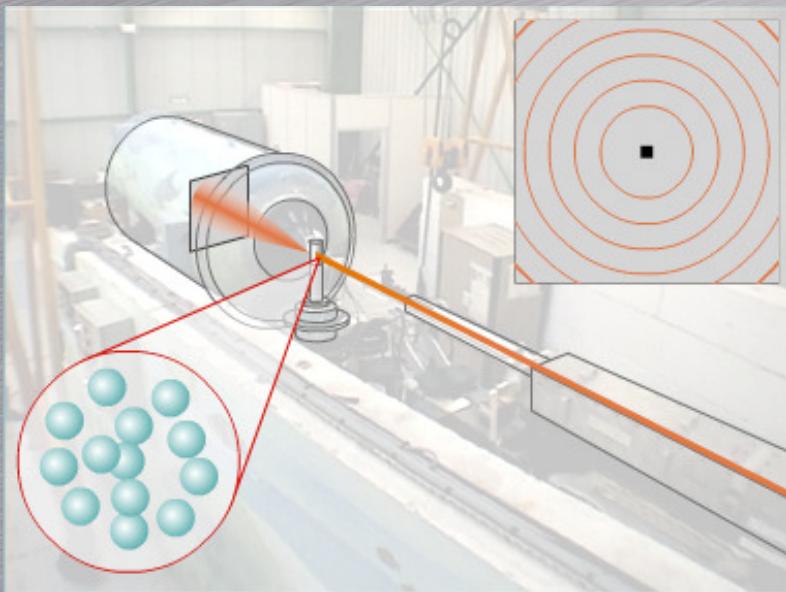

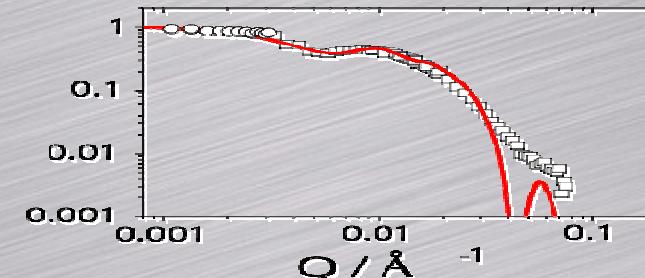
Polimerek, aggregátumok, mikroemulziók karakterisztikus méret: 10 – 1000 Å

(Fourier-transzformáció)

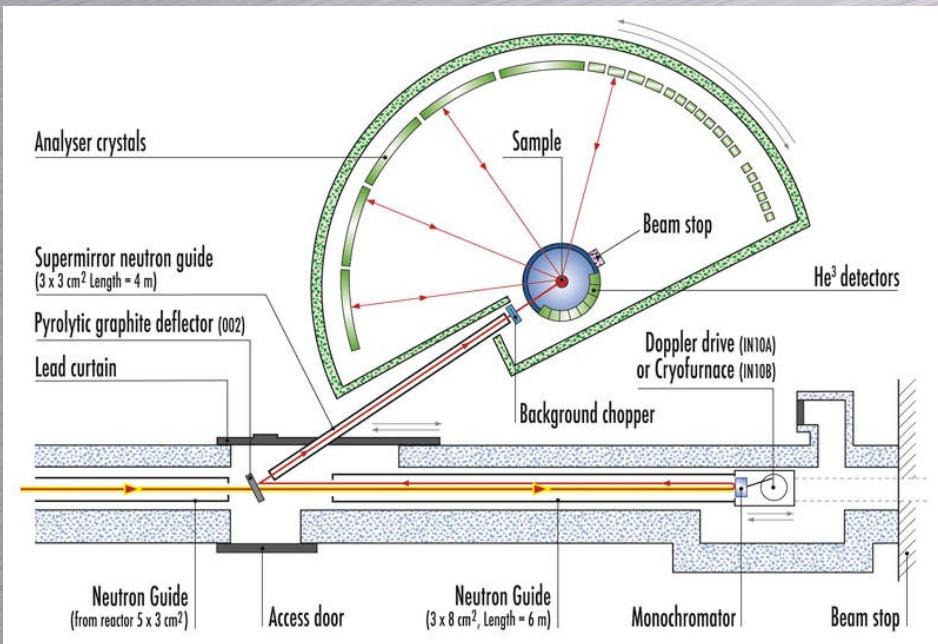
nagy méret $\Rightarrow 4\pi/\lambda \sin(\Theta/2) \Rightarrow$
 \Rightarrow kicsi szórási szög

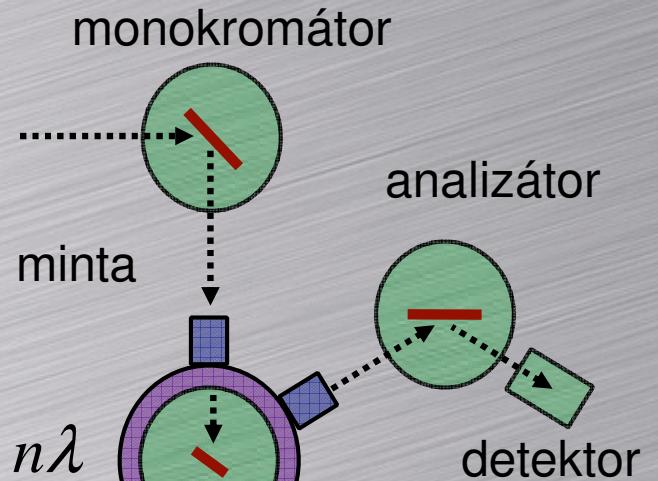
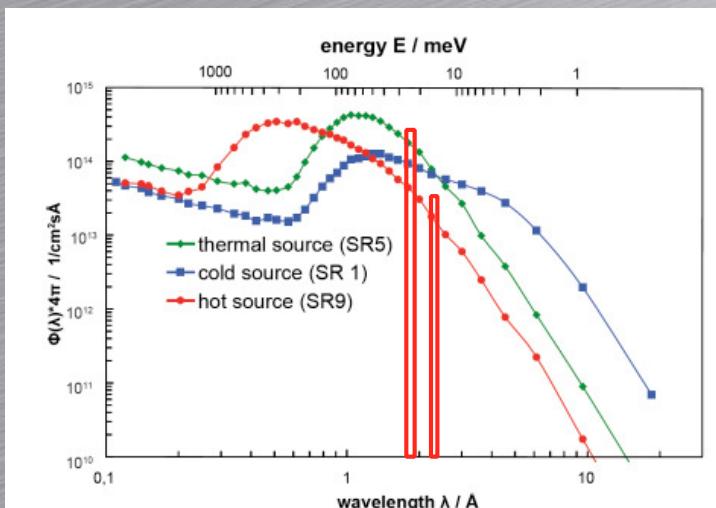
... és lassan mozog

jobb energia-felbontás kell: “hátraszórási” spektrométer

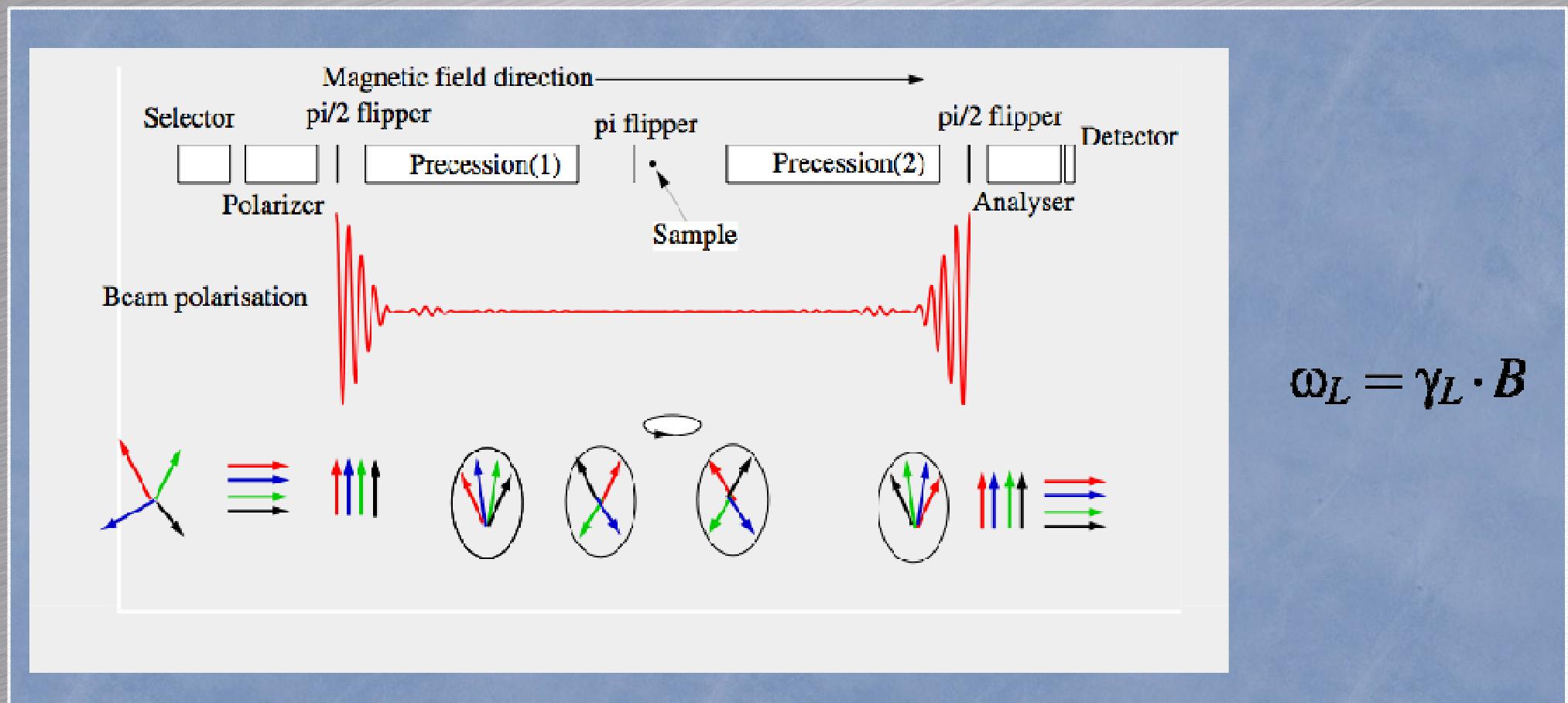
Elfogy az intenzitás!!!

Lehetne ezt jobban is csinálni?

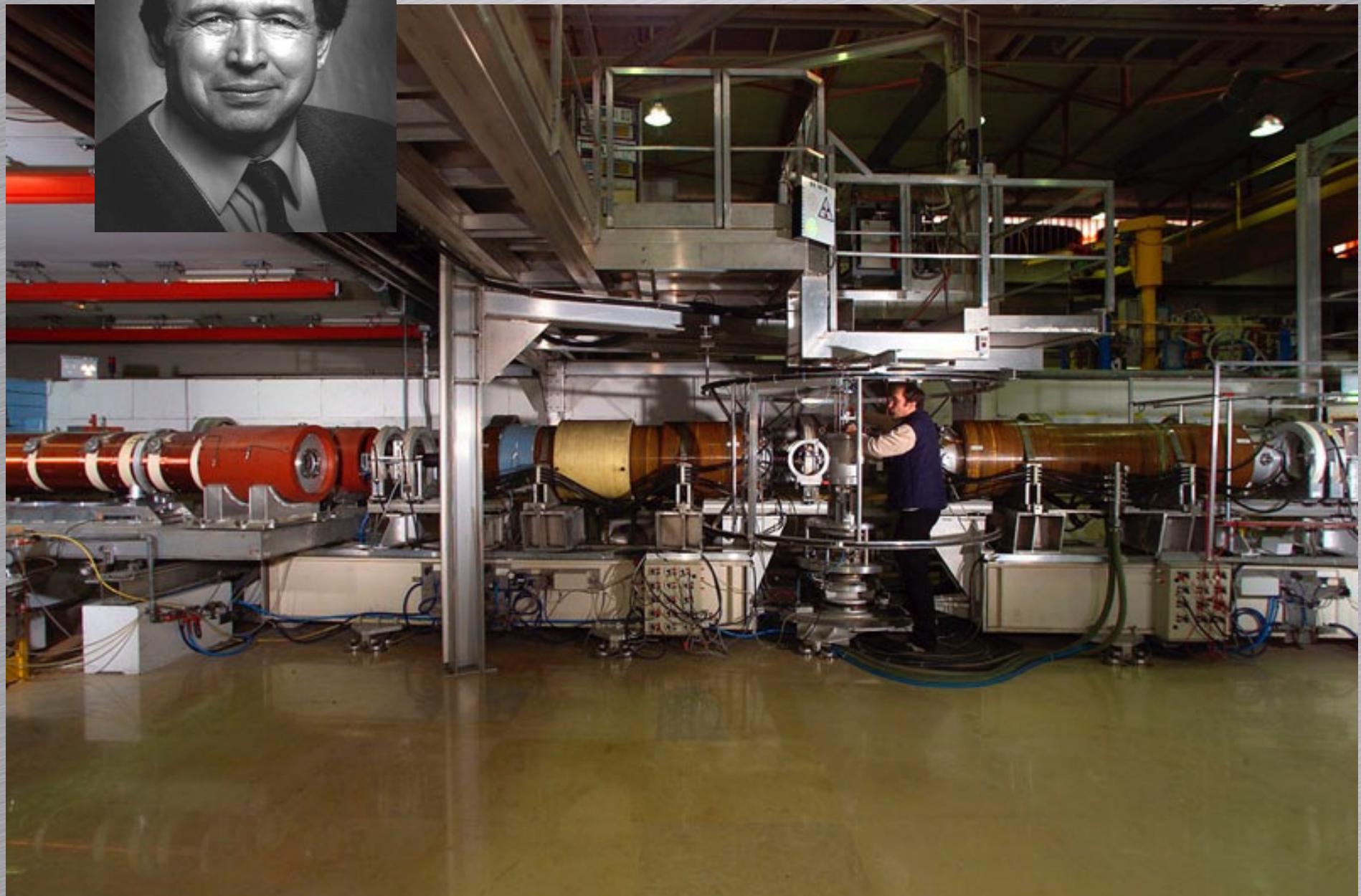
Klasszikus módszer:
 energiacsere = (energia szórás előtt) - (energia szórás után)

Mérjük CSAK az energiacserét!!!

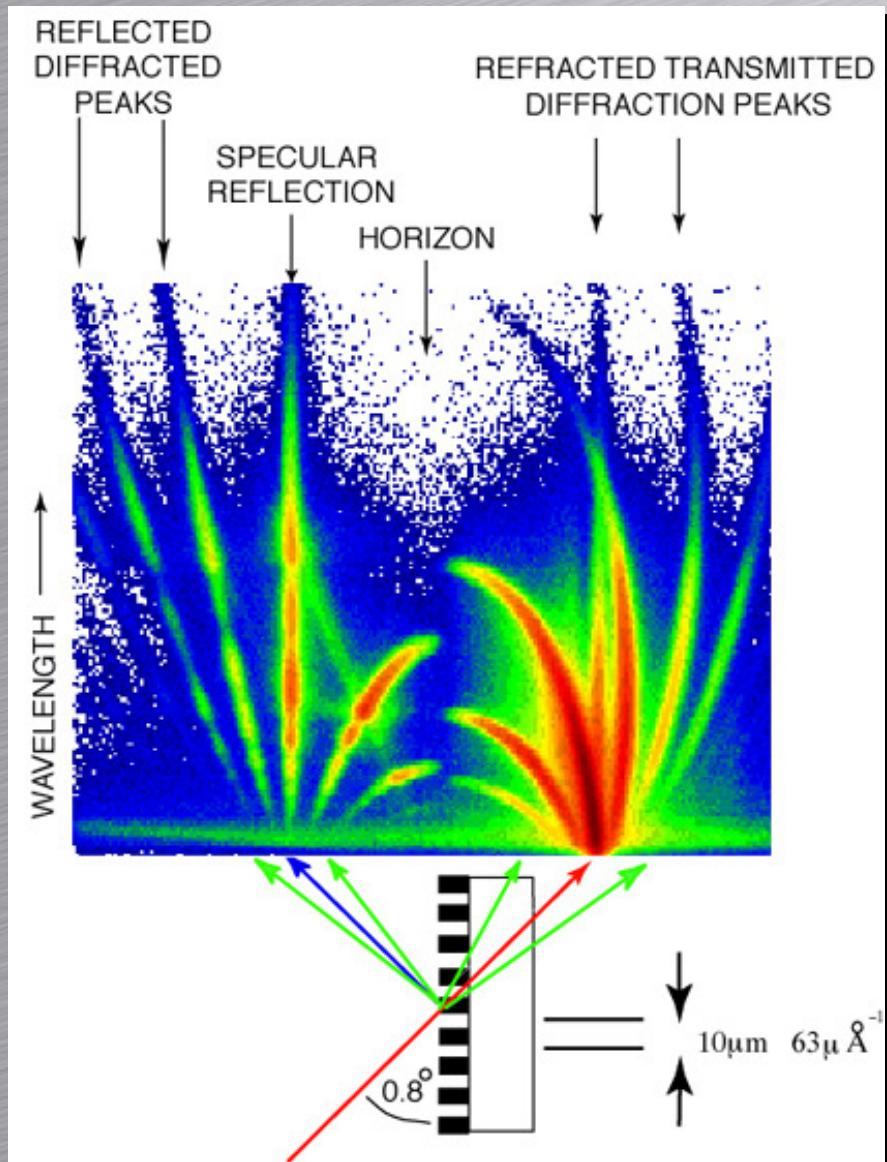

Neutron Spin Echo

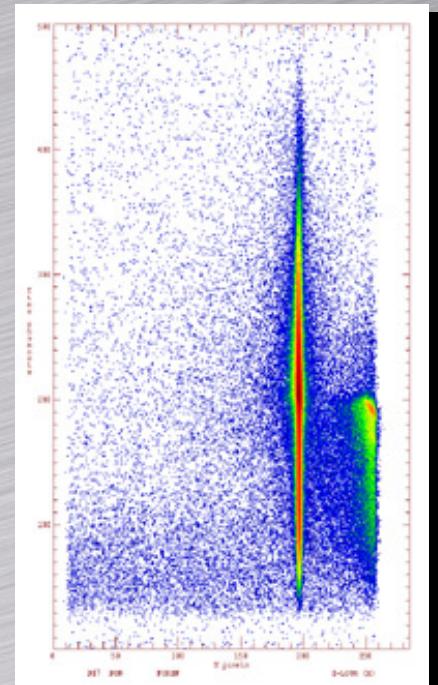
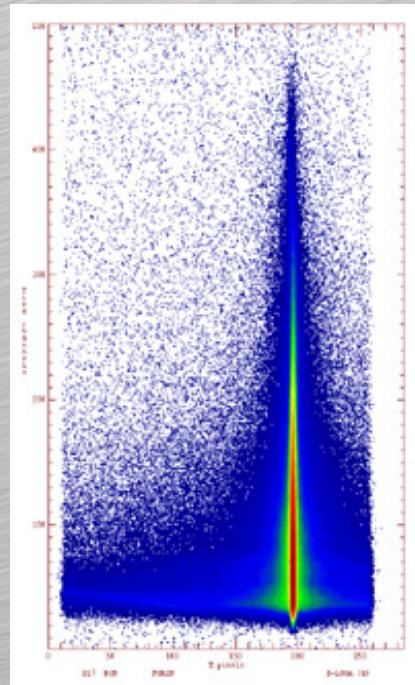
Mezei Ferenc 1972-ben gondolta ki (és csinálta meg)

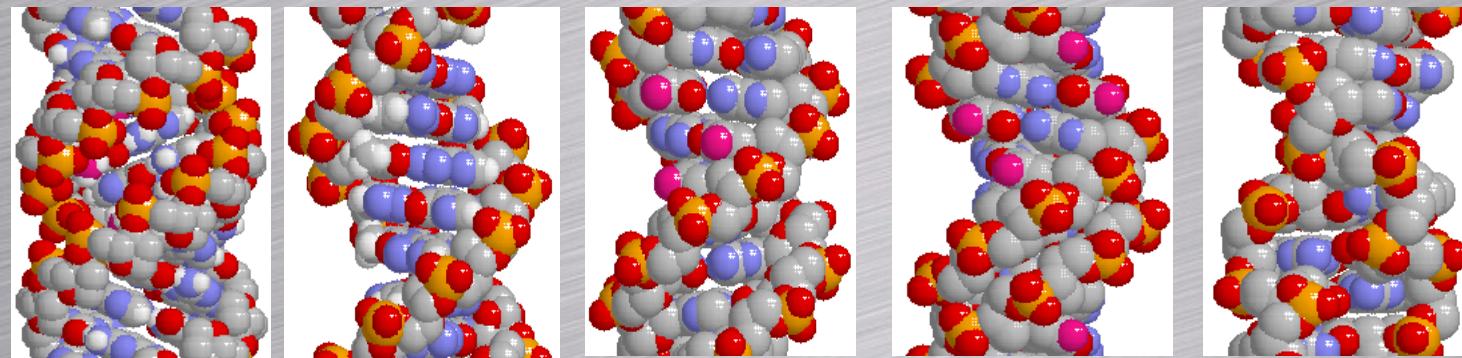
Demo klasszikus és kvantum módon....

A felületről tükröződött, szórt neutronok hasonlóan sok információt hordoznak

DNS polimer szerkezetek Trevor Forsyth

A-DNS

RH

11 bp/turn
pitch=28.2 Å

B-DNS

RH

10 bp/turn
pitch=34 Å

C-DNS

RH

9.33 bp/turn
pitch=31 Å

D-DNS

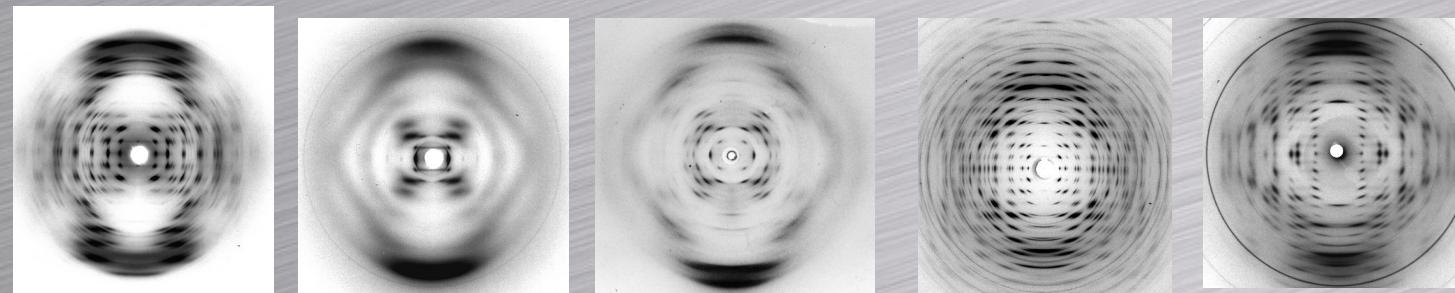
RH

8 bp/turn
pitch=24.2 Å

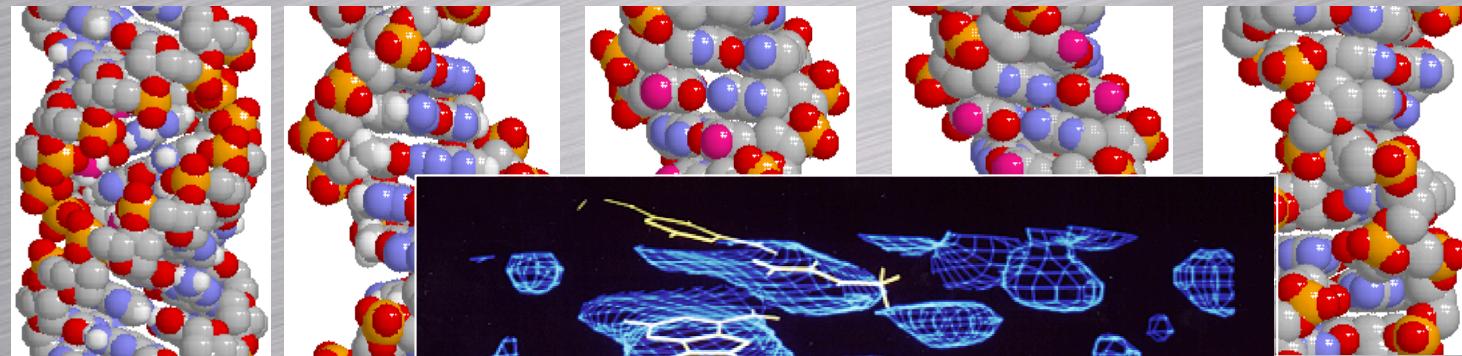
Z-DNS

LH

12 bp/turn
pitch=43 Å

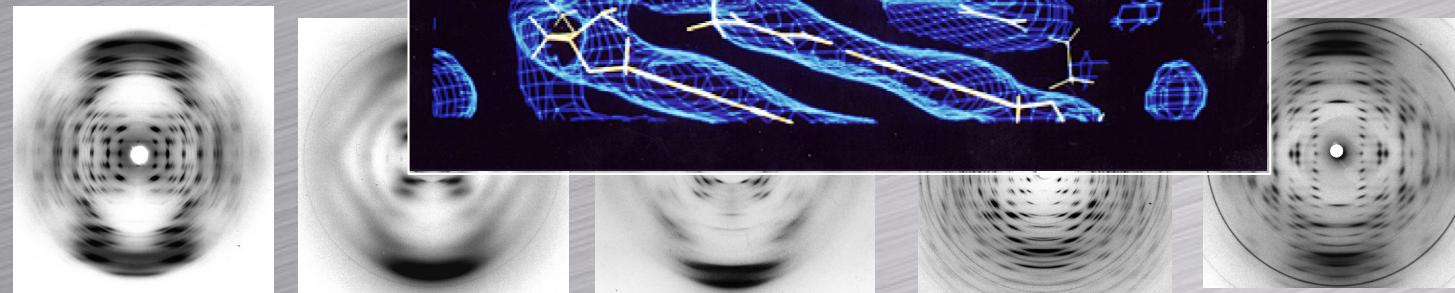
DNS polimer szerkezetek Trevor Forsyth

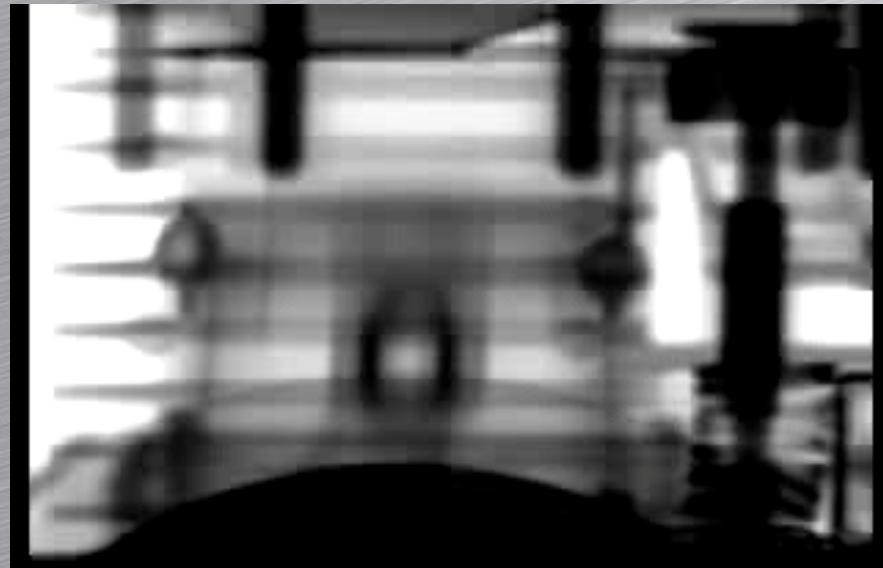
A-DNA
RH
11 bp/turn
pitch=28.2 Å

B-DNA
RH
10 bp/turn
pitch=34 Å

Z-DNA
RH
12 bp/turn
pitch=43 Å

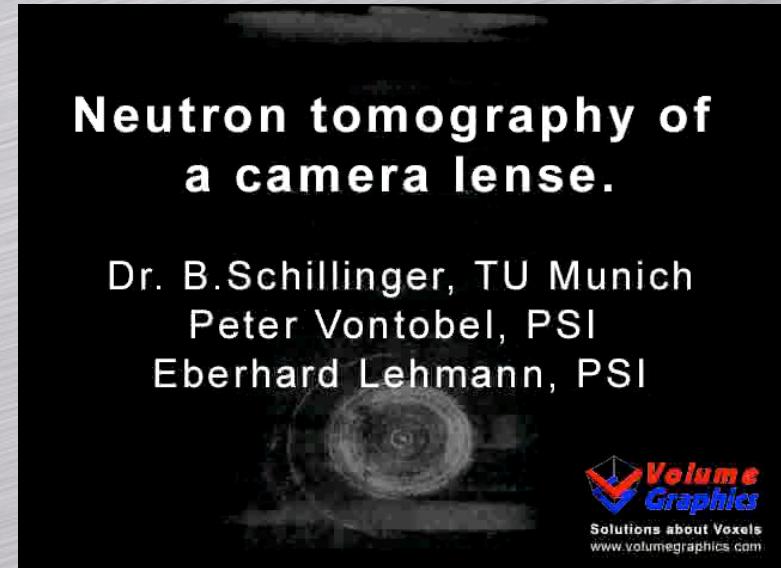
Neutron-radiográfia

Neutron-tomográfia

**Neutron tomography of
a camera lens.**

Dr. B.Schillinger, TU Munich
Peter Vontobel, PSI
Eberhard Lehmann, PSI

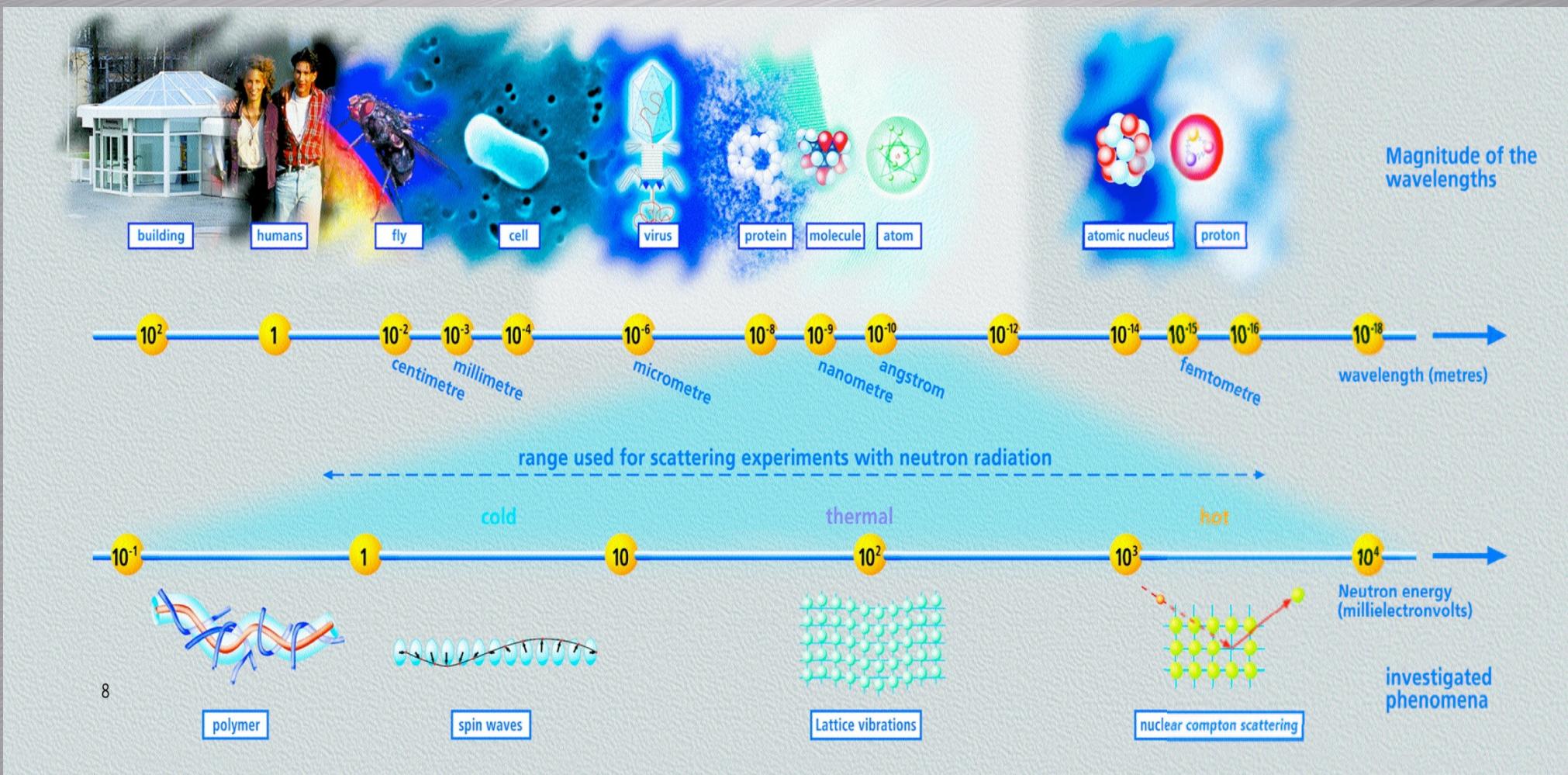

Volume Graphics
Solutions about Voxels
www.volumegraphics.com

- [**Exploring matter with neutrons**](#) (pdf file, 1.67 Mb)
A cross-section of recent results which illustrates the range of research carried out at the ILL.
- [**Neutrons and Life**](#) (pdf file, 7.67 Mb)
A review of ILL research illustrating the application of neutron techniques in Biology.
- [**Neutrons and New Materials**](#) (pdf file, 1.78 Mb)
A review of ILL research with potential industrial applications.
- [**Neutrons and the Universe**](#) (pdf file, 3.38 Mb)
A review of ILL research in fundamental and nuclear physics.
- [**Neutrons and Magnetism**](#)(pdf file, 3.79 Mb)
A review of ILL research on magnetic materials and phenomena.
- [**Neutrons and Soft Matter**](#)(pdf file, 4.93 Mb)
A review of ILL research into complex everyday materials.

<http://www.ill.eu/fr/html/acces-rapide/publications/brochures/>

Köszönöm kitartó figyelmüket!

Köszönettel tartozom azoknak, akik az illusztrációk elkészítésében segítettek:
R. Pynn, M.T. Fernandez-Diaz , R. Gähler, J. Ollivier, PSI, ILL, Wikipedia, Google....